

1. INLEDNING

Upptäckten av långhögar har varit en av de största utvecklingarna till förståendet av det tidiga neolitikum i Skandinavien och är de också den äldsta monumentala formen av gravanläggning som uppträder i norra Europa under neolitikum. Långhögarna är även det första exemplet på en gemensam idé kopplad till en monumental gravform. De har av många arkeologer setts som ett fenomen som uppstått då expanderande jordbrukskulturer mötte Nordvästeuropas fångstkulturer, i samband med utvecklingen av trattbägarkulturen och Michelsbergskulturen (Bradley 1998; Larsson 2002). Uppförandet av långhögar är ett fenomen som omfattar en period motsvarande den sista delen av det femte och början av det fjärde årtusendet f.Kr. Långhögar är en fornlämningstyp som uppvisar variationer i konstruktion men också en betydande homogenitet i strukturen sett i relation till sitt stora spridningsområde och det är därför svårt med alltför vida generaliseringar (Rudebeck 2006:10). I de norra delarna av Kontinentaleuropa liksom Storbritannien har de varit kända i flera årtionden. I Sydsandinavien uppmärksammades de för ca 40 år sedan och under senare år har undersökningar påvisat ett betydande antal i Danmark. Fram tills nyligen har långhögar lyst med sin frånvaro i Sydsverige, eller ja, man har helt enkelt inte lagt märke till att de faktiskt finns. Det jag vill belysa med min uppsats är det faktum att det faktiskt finns ett betydande antal långhögar i Skandinavien som uppvisar ett flertal likheter, både gällande form och placering i landskapet, med långhögar i de områden där de sedan länge har varit kända. Jag ämnar också presentera ett antal teorier kring byggandet av långhögar som länge cirkulerat i den neolitiska forskningsvärlden och gå in på några av dem djupare och analysera dem. I detta arbete har jag medvetet valt att utesluta de långhögar som finns på de brittiska öarna då dessa är mer kända och då forskningen kring dessa är så pass uppmärksammat att det känns som att det är svårt att komma med något nytt. Jag vill istället göra folk medvetna om att denna typ av monumentala gravform även finns i andra delar av Europa och att dessa är mycket spektakulära.

2. MÅLSÄTTNING OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

Målet med föreliggande studie är att fokusera på de Skandinaviska och Nordeuropeiska långhögarna som konstruerades under tidigneolitikum. Jag vill påvisa att det över detta område finns ett betydande antal likheter i långhögarnas utseende och val av placering i landskapet samt presentera och analysera ett antal teorier kring den gemensamma idé som låg bakom byggandet av denna monumentala gravform.

Mina frågeställningar blir således följande:

- Hur ser långhögarna ut i olika länder? Vilka variationer och vilka likheter finns gällande var de finns, hur de ligger samt hur de är daterade?
- Hur ser forskarna kring neolitikum på byggandet av långhögar?
- Vilken koppling finns mellan långhögarna och den Linjebandskeramiska kulturen?
- Vilka arkitektoniska likheter och skillnader finns mellan de undersökta långhögarna i Skandinavien?

3. METOD OCH AVGRÄNSNINGAR

De tidigneolitiska långhögarna har länge varit fokus för mycket av den forskning som bedrivs kring denna tidsperiod och dess monument. Då nästan all forskning kring denna typ av monument har kretsat kring långhögarna på de brittiska öarna vill jag med denna uppsats visa på det faktum att det finns ett betydande antal långhögar från tidigneolitikum i norra Europa och att dessa uppvisar många likheter med långhögar i områden där de är mer välkända.

För att svara på de frågor jag formulerat ovan har jag studerat litteratur som rör en rad olika områden; olika teoretiska perspektiv på långhögar som fenomen, långhögar i Frankrike, Skandinavien, Tyskland och Polen. De verk som varit mest betydande för resultaten presenteras i nästkommande kapitel.

Regionerna i Nordeuropa som jag valt att fokusera min studie kring är Kujavien, Västra Pommern, Mecklenburg, Norra Tyskland, Frankrike, Sverige och Danmark. För att begränsa min undersökning har jag valt att utesluta de Brittiska långhögarna, då jag anser att dessa redan är så pass uppmärksammade att en djupare analys av dem faller utanför denna uppsats mål. Sannolikt kan det faktum att många av de teoretiska utgångspunkter som jag använder mig av i min studie är grundade på ett Brittiskt material kännas konstigt för många. Jag anser dock att de flesta av dessa teorier är applicerbara på det Nordeuropeiska materialet och att det är genom att dra paralleller olika områden emellan som de mest tillfredsställande teorierna uppnås.

För att vidga förståelsen för den komplexa handling som byggandet av långhögar representerar presenterar jag i uppsatsens inledande teoretiska kapitel några av de teorier som jag grundar min studie på. Colin Renfrew's teori om att långhögarna fungerade som territoriella markeringar för olika folkgrupper inleder detta kapitel och följs av Ian Hodder's teori där han lägger fokus på långhögarnas arkitektoniska drag och avslutas med Christopher Tilley's analys ut ett fenomenologiskt perspektiv. Jag kommer i uppsatsens avslutande diskussion att återkomma till dessa teorier där jag granskar dem närmare och ser om de är applicerbara på det Skandinaviska materialet. Kritik mot dessa teorier ges även i det avslutande kapitlet.

Uppsatsen går vidare med en forskningshistorik där jag tar läsaren med på en resa från slutet av 1700-talet då man för första gången började intressera sig för megalitiska kvarlevor fram till dagens fortsatta upptäckter av nya långhögar genom studier av gamla flygfotografier och omvärderingar av gamla utredningsrapporter. Syftet med detta kapitel är att ge en inblick i hur forskningen kring långhögar sett ut och vad man fokuserat på.

Långhögarnas geografiska utbredning och lokalisering är en av uppsatsens grundläggande utgångspunkter. Kapitel 6 utgörs därför av en genomgång av de områden jag ämnar belysa i min uppsats, fokus ligger på de likheter som finns gällande element som design, konstruktion, placering i landskapet samt den rituella världen som tydligt reflekterar de naturliga och kulturella förhållanden i olika regioner. Mot slutet av detta kapitel summerar jag och tittar på generella och arkitektoniska drag hos långhögar i nord-västra Europa, detta i ett försök att jämföra långhögarna i mina sex olika huvudregioner. I det sista delkapitlet studerar jag de Sydskandinaviska långhögarna för sig och diskuterar dem med fokus på de generella dragen och på variationerna i utformning, innehåll och datering.

Uppsatsens diskuterande del inleds med en presentation och analys av Richard Bradley's tolkningsmodell med de Linjebandskeramiska husen som utgångspunkt. Studien går sedan vidare med att titta på vilka likheter som finns mellan de Linjebandskeramiska husen och långhögarna. Här presenteras åtta punkter uppsatta av Ian Hodder på likheter mellan husen och högarna. Dessa punkter granskas och kritiseras. Kapitlet avslutas med att titta på teorin om att långhögar representerar en monumentalisering av landskapet. Här är det Christopher Tilley's fenomenologiska aspekt som jag återkommer till. Anledningen till att jag tar upp detta är att jag vill få ett annat perspektiv på konstruerandet av långhögar där det är landskapet som omgav de neolitiska människorna som spelar en avgörande roll. Även denna teori granskas och kritiseras. Syftet med detta avsnitt är att kritiskt studera två teorier kring långhögar och dess innebörd i närmare detalj och se i hur stor utsträckning de är applicerbara på de Skandinaviska långhögarna.

4. TEORIER KRING LÅNGHÖGAR

För att visa på den komplexitet som konstruerandet av långhögar representerar är det viktigt att försöka förstå vad de neolitiska människorna tänkte. Mycket av den tidiga forskningen bygger på att långhögar är en typ av monument som restes för de döda, senare tids forskning har dock visat på att fler och mer komplicerade aspekter låg bakom vid byggandet av denna monumentala gravform. Materiell kultur och därmed också monument reflekterar inte passivt samhället utan är aktivt manipulerad för att konstruera samhället. Under åren har ett flertal teorier lagts fram där långhögarna ses i ett vidare perspektiv, teorierna handlar i stort sett alltid om monumentens funktion, betydelse och symbolism för människorna i det förhistoriska samhället. Jag kommer nedan att presentera ett antal teorier kring långhögar som haft stor slagkraft i forskningen kring neolitikum, viktiga begrepp som är vanliga då man talar om de olika teorierna kring långhögar kommer även att presenteras.

En av de teorier som länge cirkulerat i forskningen kring långhögar är den som Colin Renfrew presenterade 1984. Han menade att monumenten fungerade som territoriella markeringar för olika folkgrupper. Ett territoriellt beteende kan spåras långt tillbaka i tiden och avser regelbundet användande av ett specifikt område som står under inflytande av en specifik individ eller grupp (Renfrew 1984:176). Främlingar utesluts ofta från dessa territorier och får inte heller tillgång till dess resurser. I många samhällen ges den territoriella uppdelningen av landskapet ett symboliskt uttryck. Medlemskap i gruppen och det land man innehar uttrycks ofta i ritualer som ofta fokuseras på en viss plats, en plats som ofta låg i mitten av området. Denna plats kunde utgöras av en speciell naturlig företeelse i territoriet såsom en bäck eller en källa medan den ibland gavs speciell betydelse genom att den markerades ut på ett speciellt sätt. I vissa fall satte man upp träpålar; i andra fall byggde man stenkistor/monument och i de samhällen där släktskap spelade en stor roll fick förfäderna en speciell betydelse och var ibland begravda i den centrala platsen. Renfrew argumenterar vidare att på grund av att långhögar ofta ligger utplacerade i landskapet i par eller i klungor om tre till fyra högar, menar han att monumenten har en viss anknytning till varandra och att man genom att placera de döda i monument gjorde att man förknippade platserna med förfäderna. Människor förknippar en specifik plats med sina förfäder; i och med detta får de en större anknytning och identifikation med sin plats i världen. Genom att placera långhögar med avlidna förfäder begravda i stärkte en viss folkgrupp sina band till ett specifikt territorie (a.a:180ff). Gravfunktionen var dock inte primär; han menar istället att monumenten byggdes för att bli sedda av den befolkning som rest dem. De var officiella monument, även om alla i samhället inte nödvändigtvis fick beträda dem.

En annan teori som länge varit aktuell för debatt bland forskarna kring neolitikum är den som Ian Hodder lade fram 1990. Han lägger fokus på monumentens arkitektoniska drag och menar att de genom sin fysiska storlek kan vara aktiva i landskapet på ett flertal olika sätt; de kan ha en direkt kontroll över människor genom sin storlek, tillgänglighet, förflyttning och interaktion i den arkitektoniska rymden. Hodder menar att arkitekturen präglas av specifika betydelser i samhället genom kontrollen av människor och deras möte med världen kring dem (Hodder 1994:75). Denna idé är grunden till teorin om att de neolitiska långhögarna skulle representera hus. Detta argument baseras på ett antal likheter som finns mellan långhögar och de linjebandskeramiska husen. Likheterna ligger bland annat i den rektangulära/trapetsoida formen, längd och bredd på långhögar och hus, ingångarnas placering samt i det sätt på vilket långhögarna och husen ligger utplacerade i små grupper i landskapet. Det Hodder försöker göra är att förklara skiftet från långhus till långhögar i det neolitiska Nordvästeuropa. Denna skiftning menar Hodder är relaterad till det spridda bosättningsmönstret i detta område. Det linjebandskeramiska huset hjälpte till att forma en viktig produktiv och social enhet. *Domus* i centrala Europa baserades på en gemensam konstruktion i en monumental form samt på kontrollen av förflyttningar genom dess ökande viktiga ingång (a.a:76). Resonemanget tas vidare då han menar att de dagliga sysslorna på en boplatz inte formar grunden för långsiktiga sociala strukturer. Dessa grundas istället kring förfädersdyrkan. Det var graven, speciellt då den började användas över flera generationer, som kunde vara "hemmet" för spridda lokala enheter. Graven skapade kontinuitet och stabilitet då man stod inför döden och spridningen av samhällets medlemmar.

Som vi kommer att se längre fram i uppsatsen är många långhögar placerade direkt ovanpå tidigare hus eller boplatser. Hodder menar att sådana associationer helt enkelt kan vara resultatet av att placera gravar på uppröjda övergivna områden, och att även om så är fallet så skapar denna sed en länk till de tidigare boplatser och hus som varit lokaliserade på platsen. I vissa fall är dock länken mellan gravar och tidigare byggnader så precis att det måste ha funnits en mer avsiktlig och mer komplex association (a.a:77). Att man bygger högar av jord ovanpå boplatser och hus kan bero på att man ville ge de "döda" platserna en fortsatt närvaro i landskapet. Även de avlidna hänförs till skapandet av högar, för att på så sätt bli förfäder. En kontinuitet skapas mellan dåtid och nutid då det handlar om död, förmultning och förstörelse. Kontinuiteten i den lokala gruppen skapas genom bruket att skapa ett "hem" för förfäderna. Slutsatsen av Hodder's teori är att långhögen är ett "hem" som utgör en objektifiering av förhållandena mellan de som var närmast kopplade till hemmets sfär. Användandet av hus och gravar och deras fortsatta närvaro i landskapet var också en fast punkt för långa ekonomiska beroendeförhållanden. Han vill peka på den kontinuitet som långhögar faktiskt har. Långhögarna spelade en stor roll i det neolitiska samhället på flera olika sätt, vilka kunde förändras genom tiderna då långhögarna mer eller mindre blev tecken från det förgångna. Inledningsvis spelade långhögarna en stor roll för att skapa sociala enheter genom att de refererade till det stabila huset (de allra tidigaste högarna är mer lika hus än de senare). Men även om gravarna kallades för "hus" åt förfäderna och byggdes ovanpå boplatser eller hus, fick de inte sin egen betydelse förrän de associerades med en specifik uppsättning av aktiviteter. Aktiviteter som omgärdade en långhög innan den stängdes igen för alltid handlade mer om upplevelse och olika ritualer medan långhögen senare skulle komma att fungera som referenspunkter i landskapet med mindre betydelse genom direkt upplevelse och mer genom referenser till det förflutna.

Hodder är inte ensam om sin teori att långhögarna representerar hus. Andrew Sherratt är en annan forskare som ser skapandet av långhögar som ett karakteristiskt fenomen typiskt för ett

marginellt område. Sherratt accepterar idén om att avsikten med att konstruera långhögar var att kopiera långhusens traditionella form och han håller kvar tanken om att det finns en länk mellan byggnationen av dessa monument och processen med den agrikulturella kolonisationen. Han menar att långhögarna representerar långhus och att dessa, i Frankrike, byggdes av immigrerande bönder. Han föreslår också att de runda högar som återfinns längs den Atlantiska kusten byggdes av lokala jägar/samlare och att dessa återger formen av deras cirkulära hus (Bradley 1998:39f). Han menar också att anledningen till att man byggde gravhögar var för att det var ett sätt att fira samlandet av arbetskraft inom jordbruket.

En tredje teori som jag vill framhålla är den fenomenologiska aspekten som Christopher Tilley lägger fram i en av sina mest uppmärksammade böcker "A Phenomenology of Landscape" från 1994. Då man ser på saker och ting med en fenomenologisk aspekt är det sättet på vilket människor upplever och förstår världen som är utgångspunkten. Fenomenologi involverar förståendet och beskrivningen av saker då de upplevs av någon eller några. Det handlar om förhållandet mellan att vara och att vara-i-världen. Att vara-i-världen vilar i en process av objektifiering i vilken människorna objektifierar världen genom att sätta sig själv vid sidan av den. Detta resulterar i skapandet av ett glapp, ett avstånd i rummet (Tilley 1994:11f). I detta arbete diskuterar han huruvida monumenten avspeglar och har anknytning till naturliga formationer i landskapet. Han ser också att monument ofta är resta på vägar och stigar som binder ihop den förhistoriska människans rörelse, de platser där stigar och vägar korsar varandra kan ha blivit utmärkta med en liten grupp (2-3 stycken) högar. Detta visar han genom att studera hur vissa monument inte är synliga om man inte närmar sig dem från rätt håll, och att det därför krävs en viss kunskap för att kunna se dem. Det faktum att många långhögar ligger på höjder ser han som en indikation på att det var meningen att de skulle vara synliga över stora avstånd. Även Tilley vill visa på att varje monument har en partner, de är byggda två och två eller i grupper om fler monument. Han menar att högarna kan ha varit rankade enligt dominansen av synlighet i landskapet i relation till andra monument. Att kunna se andra högar från varje hög var tydligt en viktig faktor gällande valet av lokalisering för många av dem.

Tilley noterar också att orienteringen på långhögarnas långaxlar står i nära relation till den lokala topografin, och att de i de flesta fall är ligger på rad så att de löper parallellt med konturerna längs åsarna. Det han vill visa med denna bok är att människan har en helhetsbild över sitt landskap, hon kan ställa sig utanför och verkligen se hur olika platser hör samman. Han menar vidare att lokalerna för monumenten var viktiga långt innan monumenten konstruerades och genom detta visar han även på att den mesolitiska människan hade en överbyggnad i sitt samhälle och inte bara ett ekonomiskt tänkande. Tilley ser en koppling mellan den mesolitiska människan och byggandet av långhögar. Många monument är konstruerade på forna mesolitiska lokaler, och Tilley vill se den generella distributionen av mesolitiska lokaler och Neolitiska gravkammare som kompletterande snarare än speciell (a.a:89f). De mesolitiska människorna hade släktliga kopplingar mellan de levande populationerna och de forna som förkroppsligades i varandet i landskapet och ett känslomässigt fäste till platser som hade en generaliserad kraft och betydelse i relation till mänskliga aktiviteter som en serie av kända, namngivna och betydelsefulla platser som var sammanlänkande med stigar på vilka människor upprepade gånger återvände under de säsongsmässiga förflyttningarna. Under det tidiga neolitikum blev förhållandet mellan människa och landskap återuppbyggt och tog en annan form. Släktskapets kraft och betydelse i landskapet kom att bli aktivt förstådd av individer och grupper genom konstruktionen och användandet av kammargravar och långhögar. Dessa monument tjänade som permanenta ankare i landskapet som visade på kopplingen mellan människa och land för första gången.

Gravarna markerade ut benen för de döda förfäderna i landskapet, de gav en synlig närvaro av förfäderna, en större medvetenhet om att de fanns där.

5. FORSKNINGSHISTORIK

Mot slutet av 1700-talet och början av 1800-talet vaknade ett intellektuellt intresse för folklore, det historiska förflutna och antikviteter genom att man gjorde framsteg i naturvetenskaperna. Detta nyvaknade intresse ledde till att man även började intressera sig för megalitiska kvarlevor (Midgley 1985:23). Många arkeologiska föreningar etablerades vid denna tid och det var ofta genom dessa som undersökningar av långhögar företogs. Vi känner till att man i början av 1800-talet undersökte ett antal långhögar i Mecklenburg, västra Pommern samt i Schleswig-Holstein. Det finns inte mycket material kvar från dessa undersökningar men det lilla som finns är den enda källan till information som finns om dessa sedan länge förstörda monument (Midgley 2005:78). Ett exempel på en av de större undersökningarna från denna tid är från år 1825 då von Plön utförde undersökningar i västra Pommern, nord-västra Polen, på uppdrag av den lokala arkeologiska föreningen (*Gesellschaft für pommersche Geschichte und Alterumskunde*). Denna undersökning avslöjade existensen av massiva gravfält med dussintals av högar. Undersökningen inkluderade detaljer kring lokaliseringen av högarna samt en beskrivning av deras yttre form; von Plön ritade också kartor över spridningen av monumenten och han noterade både orientering på högarna samt avstånd mellan dem. Över 150 högar noterades och ritades in i närheten av den moderna staden Pyrzyce, av vilka endast ett fåtal spridda exempel har överlevt till idag (a.a.:78).

I slutskedet av 1800-talet och i början på 1900-talet fick trenden med de översiktliga undersökningarna ge plats för mer detaljerade undersökningar där man försökte göra regionala klassificeringar (Midgley 1985:25). Robert Beltz katalogiserade exempelvis ca 120 högar i Mecklenburg, där han delade in dem i två grupper; de med stenkammare eller stenkistor och de utan. Hans otillräckliga kunskap hindrade honom från att avgöra om avsaknaden av stenkammare var en originalkonstruktion eller inte, det faktum att han inte gjorde detta var mycket ovanligt vid denna tid och det skulle dröja många år innan detta problem skulle tas upp igen (Midgley 2005:78f). Här har också Oscar Montelius bidragit då han 1903 skapade en översikt på Neolitikum i Skandinavien baserad på en typ/kronologi över de olika gravformerna (dösar/passagegravar/stenkistor). Kossina spann vidare på detta schema och klassificerade de megalitiska gravarna i Nordtyskland, han inkluderade också de Kujaviska långhögarna vilka han trodde hade utvecklats från de Nordtyska rektangulära formerna som skulle reflektera ett sekundärt steg av kolonisationen av Centraleuropa från norr (Midgley 1985:26). Före 1930-talet hade låglanden kring nord-centrala Polen och de närliggande tyska områdena genomgått väldigt lite systematisk undersökning gällande Neolitiska lokaler. Strax före Första Världskriget trodde man att den första neolitiska kulturen i detta område var Trattbägarkulturen (TRB), som var välkänd från långhögar samt lösfynd. Längre söderut i Centraleuropa kände man till att tidigare neolitiska kulturer, såsom Linjebandskeramik och Lengyel kulturerna, hade existerat, men de enda spåren av dem på den Nordeuropeiska plattan var dittills endast ett antal lösfynd av stenyxor samt isolerade kärl och flinverktyg (Bogucki & Grygiel 1993:149).

Det första ansenliga arbetet om långhögar var L.Kozłowski's publikation om *"Groby megalityczne na Wschód od Odry"* 1921. Detta arbete följde Kossina's idéer men föreslog att grupperna som var ansvariga för långhögarna i Kujavien var en blandning mellan Trattbägarkultur (TRB) och Klotamfora kulturen (Midgley 1985:26).

En ny fas av undersökningen av långhögar börjar i och med publiceringen av två stora arbeten; ”*Kultura pucharów lejkowatych w Polsce Zachodniej i Srodkowej*” av Jażdżewski 1936 och ”*Die nordische Megalithkultur*” av Sprockhoff 1938 (Bogucki & Grygiel 1993:152f). Sprockhoff urskiljer långhögens speciella form och noterar dess generella distribution från Lauenburg till västra Pommern, men diskuterar inte dem i detalj. Jażdżewski’s arbete var istället av fundamental vikt för studiet av TRB och i synnerhet för långhögarna. Med sin egen forskning och undersökningar vid Leśniczówka och Rybno som utgångspunkter kunde han placera in långhögarna i deras rätta kulturella och kronologiska kontext. Han förkastade långhögarnas association med Klotamfora kulturen och visade att de primära gravarna i dessa monument hörde till den äldre fasen av TRB. Denna idé bekräftades ytterligare genom distributionen av både högar och andra element som var karaktäristiska för de östra TRB grupperna (Midgley 1985:26).

På 1950-talet undersökte Sprockhoff fyra långhögar i Sachsenwald, dessa långhögar är än idag de enda undersökta platserna i sitt slag i nord-västra Tyskland (a.a:27).

I Kujavien fortsatte Waldemar Chmielewski Jażdżewski’s undersökningar av långhögar (Chmielewski 1952). Han undersökte 1950 en långhög i Gaj och sex högar vid Sarnowo. Hans bedömning av de Kujaviska långhögarna är ett av de få arbeten som tar upp problemen med långhögarna i ett större perspektiv. Hans arbete stödjer till fullo Jażdżewski’s idéer om långhögarna och dess viktiga bidrag var igenkännandet av den tidiga TRB fasen (numera kallad Sarnowo) från bosättningslämningar under en av högarna vid Sarnowo (Bogucki & Grygiel 1993:157). En annan forskare som lämnat oss mycket information om de Kujaviska långhögarna är Gabalówna, som noggrant undersökte de tre kvarvarande högarna vid Sarnowo i slutet av 60-talet och början av 70-talet. Undersökningarna från dessa tre långhögar hann aldrig publiceras till fullo då Gabalówna avled innan den slutgiltiga publikationen var klar (Midgley 1985:27).

I västra Pommern har ett antal individuella lokaler blivit undersökta runt Pырzycesänkan samt på ett komplex bestående av en boplats och långhögar vid Lupawa (a.a:27). I Mecklenburg undersöktes över etthundra stenkammar-gravar mellan 1964 och 1970 som del i ett projekt (Schuldt 1971). Det var dock bara tre av dessa som var långhögar. Det står klart för forskare i Mecklenburg att det behövs fler undersökningar i området men också en förändrad undersökningsstrategi (a.a:27).

I Danmark är det svårt att spåra undersökningar av långhögar som sådana. Enkla jordgravar identifierades av Johansen och Thorvildsen noterade vidare att ungefär hälften av dem låg under högar (Johansen 1917; Thorvildsen 1941). Det var dock inte förrän i mitten på 60-talet som nya undersökningsprojekt och omvärderingar av gamla undersökningsrapporter visade ett betydande antal lokaler vars utseende kan liknas med långhögar i södra Danmark och med långhögarna på de Brittiska öarna (Madsen 1979). I Sydsandinavien uppmärksammades långhögar på allvar under 1970-talet (Larsson 2002:1). De danska långhögarna tillhör en grupp av monument som inte bara hittas i norra Europa utan också på de Brittiska öarna. Genom att jämföra den information man funnit i ett visst område med information funnen i andra områden kan man bättre förstå komplexiteten hos dessa monument (Liversage 1992:76). Till en början förstod man inte det material man fann vid de första storskaliga utgrävningarna av denna typ av monument, exempelvis vid Barkær och Stengade, det var inte förrän 1979 då Torsten Madsen publicerade en artikel där han sammanfattade

utgrävningsresultat från ett antal undersökta långhögar som man till fullo förstod hur pass utbredd detta fenomen faktiskt var i Danmark (Madsen 1979).

Forskning kring långhögar i Sydsverige är ett relativt nytt fenomen då man inte förrän nyligen uppmärksammat att det faktiskt finns. År 1990 inleddes ett projekt med titeln ”*Monumentala gravformer i det äldsta bondesamhället*” vars avsikt var att försöka fastställa om långhögar också existerade i Sverige. Två gravanläggningar i sydvästra Skåne, Jättegraven strax öster om Trelleborg och Örnkulladösen öster om Oxie, blev föremål för undersökningar som genomfördes i flera etapper under åren 1991-1996. I båda dessa fornlämningar kunde ett äldsta långhögsskede urskiljas (Larsson 2002:1).

Man vet inte exakt varför så många långhögar har förstörts, och då framför allt i norra Tyskland, men både Ebbesen (1986) och Hoika (1990) kommenterar den massiva förstörelsen av megaliter, en process som enligt dem lika gärna kunde ha utplånat gravhögar med timmerkammare (Midgley 2005:79). De senaste två decenniernas undersökningar i Danmark, där långhögarna inte utgör gravfält utan alltid hittas ensamma eller i par, har visat på en förstörelsekraft från forna jordbruksaktiviteter. Men de har också visat att lämpliga undersökningsmetoder i fält och återutvärderande av gamla uppgifter kan bidra till att redogöra för många feltolkade monument (a.a:79).

Det har länge varit känt att det finns långhögar med små hällkistor (*tertres tumulaires*) i Bretagne. Den mångfald och rikedom på megalitiska lämningar i detta område har mer än någon annanstans överskuggat de något mindre imponerande *tertres*, med deras små, hällkistor och kammare, även om de i början av 1900-talet blev fastställda som en egen typ (a.a:79). I sina tidiga diskussioner kring den typ av stenkistor som var typiska för långhögarna i regionen vid Carnac sa Stuart Piggott:

”*Making a box of small stones to contain the remains of the dead is an idea as obvious in a stony country as is digging a hole in regions of softer subsoil*” (Midgley 2005:79).

Omvärdering av gamla flygfotografier samt nya sådana, följt av utgrävningar av utsatta platser har fullkomligt förändrat bilden av begravningsriter i Cerny kulturen. Monumentala gravplatser är kända från lokaler i Yonne-området, Seine-området och från Plaine de Caen. Från den senare platsen har nio lokaler rapporterats men bara två har blivit undersökta.

Nya lokaler fortsätter att dyka upp även på andra ställen. Exempelvis har man nyligen kunnat identifiera detta fenomen i centrala Moravien, där åtminstone 17 gravplatser är kända idag. Vissa av lokalerna i Moravien har man känt till sedan början av 1900-talet medan andra upptäcktes nyligen. Även i Polen fortsätter man att upptäcka nya långhögar (a.a:80).

6. LÅNGHÖGARNAS GEOGRAFISKA UTBREDNING OCH LOKALISERING

Då de tidiga neolitiska grupperna i nordvästra Europa började konstruera monument skapade de ett beteendemönster som skiljde dem från deras mesolitiska föregångare. De mesolitiska grupperna påverkade det landskap de levde i på så sätt att de gav en speciell och ibland även helig betydelse till naturliga ting såsom stenar, träd, källor och grottor. Dessa kan på sitt sätt ha blivit ”monumentala” genom de aktiviteter och depositioner som utfördes kring dem, men de monument som började uppföras i olika stilar och variationer från fjärde årtusendet före Kristus representerar ändå ett nytt fenomen, ett fenomen som måste representera uppkomsten av en ny relation mellan människor och platser (Scarre 2007:244).

Fenomenet långhögar i norra Europa associeras uteslutande med TRB kulturen. Monumenten finns i flera olika områden som för det mesta motsvarar de olika regionala grupperna i TRB kulturen (Midgley 1985:29).

Spridningen på långhögar i Kontinentaleuropa är stor; från södra Skandinavien i norr till Moravien i söder, den sträcker sig västerut mot Normandie och djupt in i Frankrike, med långhögar nu framträdande längs med den Atlantiska fasaden där Kanalöarna formar en lämplig länk mellan de kontinentala och de Brittiska högarna (Midgley 2005:80). Inom detta spridningsområde utgör de monumentala gravfälten - sammansättningar av dussintals eller fler högar - en viktig visuell närvaro i periferin av den upplösta bandkeramiska världen. I områden som Kujavien, västra Pommern i Polen, i Normandie i Frankrike och längs floddalarna vid Yonne och Seine och möjligtvis också i Moravien ser vi exempel på just detta. Detta är precis de områden där kulturell kontakt mellan de inhemska jägar-samlarna och de bandkeramiska bönderna fanns, och här utgör höggravfälten inledning till monumentaliteten i den Neolitiska gravtraditionen. Då de första neolitiska bönderna gjorde entré i Centraleuropa var det inte till obebodda marker. Små grupper av jägar-samlare var närvarande och mötte med stor sannolikhet de neolitiska jordbrukarna. Huvudområdena för kontakt mellan dessa båda grupper tros ha uppstått i de övre delarna av huvudsystemet av floder i centrala Europa (Bogucki 1988:105ff). Även om långhögarna i de olika områdena uppvisar en stor variation gällande element som design, konstruktion och den rituella världen som tydligt reflekterar de naturliga och kulturella förhållanden i olika regioner, finns det vissa utmärkande drag som framhäver den Europeiska karaktären hos dessa monument. Tidigneolitiska långhögar anlades ofta på eller invid boplatsytter och tidigare kultiverade marker och vanligen på platåer i närheten av våtmarker, sjöar och vattendrag, vilka sannolikt fungerat som kommunikationsleder.

Officersederna vid denna tid var också i stor utsträckning knutna till våtmarksområden vilket kan ha spelat in i valet av plats för uppförandet av långhögar (Rudebeck & Ödman 2000:210). Gravfältet Sarnowo i Kujavien är ett exempel på ett gravfält som placerats ovanpå en övergiven boplats, i detta fall är direkt ovanpå en övergiven TRB-boplats, möjligtvis när invånarna valde att flytta vidare till något högre och torrare land norr om den tidigare boplatsen (Whittle 1996:195f). Grunder till små, rektangulära hus tillsammans med spår av ett gammalt plöjt fält har hittats under långhögarna. Meningarna kring huruvida det verkligen är ett gammalt plöjt fält på denna lokal går isär men det finns andra exempel på denna företeelse. En av två nyligen undersökta långhögar vid Zagaj Srtadowski i södra Polen har tydligt blivit placerad ovanpå en gammal åker (Midgley 2005:84). Många av de individuella danska långhögarna har även de placerats på tidigare odlade fält, varav en del fortfarande uppvisar spår efter plogen som överlevt i skydd av högen (Andersen 1997:98). Några spår efter plöjning under långhögarna finns dock inte vilket kan indikera att det är en tradition som först börjar mot slutet av TN (Jensen 2001:293).

Om man tittar på hur dessa monument är distribuerade på den Nordeuropeiska slätten ser man att de är koncentrerade i ett antal grupper; i Kujavien, västra Pommern, Mecklenburg, Niedersachsen och i Danmark, samt i mindre antal även i Lillpolen, Moravien och Sydsverige (Skåne) men då bara i till synes isolerade monument mellan de större regionerna (Midgley 1985:34).

Det vore fel att säga att långhögarnas lokalisering i norra Europa bara reflekterar en eller två sorters specifika mönster då man kan se grupper med spridda eller individuella fördelningar

överallt. Det finns dock vissa regelbundenheter som tycks vara överregionala som indikerar att placeringen av långhögarna var långt ifrån slumpmässig (Midgley 2005:81f). Tittar man särskilt noga på långhögsgravfält så ser det ut som att ”öar”- naturliga upphöjningar i en relativt sank, kärrliknande och vattenfylld omgivning - kan ha varit medvetet utvalda som gravplatser. Denna typ av landskap var viktiga för jägar-samlar samhällena och de fick en fortsatt viktig betydelse för TRB och Cerny-jordbrukarsamhällena, både ekonomiskt och spirituellt (a.a:82).

En annan aspekt som kan vara värd att notera då man tittar på lokaliseringen av långhögar är den om linjära arrangemang som sträcker sig över stora distanser. Undersökningar från vissa områden visar att långhögarna ibland ligger i långa kedjor längs kanterna på moränplåtar, ofta orienterade ungefärligen parallellt och ofta längs med landskapets topografi (Rudebeck & Ödman 2000:210). Många forskare har kommenterat denna typ av arrangemang, varav Bakker är den främste. Han studerade långhögarnas distribution i förhållande till förhistoriska vägar (Bakker 1976). Hans teori är applicerbar inom vissa områden där lokaliseringen av monumentala gravplatser längs floder möjligen skulle kunna reflektera vikten av floderna som viktiga kommunikationsvägar (Midgley 2005:84).

6.1. Kujaviska långhögar

I Kujavien, Polen, är majoriteten av alla långhögar lokaliserade i den centrala delen av regionen, en del som ibland kallas för ”det Kujaviska floddistriktet” och ligger mellan de sank markerna vid Notéc floden i väst och den mindre Lubraniec floden i öster. Kujavien är svagt böljande med små upphöjningar inom ett område med många små, långsamt flytande, floder och vattendrag, sjöar och sumpiga ängslandskap (Rybicka 1995:175:ff; Czerniak, Domanska et al. 1991:67 ff). Om man tittar på den generella distributionen av TRB-kulturen i Kujavien så kan man se att långhögarna upptar det viktigaste området av TRB’s distribution i denna region. Inom detta område är fördelningen av långhögar inte enhetlig utan den formar ytterligare koncentrationer längs flodkanterna eller sjöstränderna, exempelvis längs floddalen vid floden Zglowiaczka eller längs stränderna vid floden Gluszyn (Rzepecki 2004:219ff). De som inte ligger här hittas på upphöjda delar av stora sank och sumpiga ängslandskap mellan floderna.

Mer exakta detaljer kring lokaliseringen inom ett visst landskap finns bara för ett fåtal lokaler men generella observationer föreslår att vissa grundregler för var man placerar långhögar kan ses i hela regionen. Sarnowo komplexet – en grupp av långhögar, ett boplatsoområde och en flatmarksgravplats – ligger exempelvis på en något sandig, naturlig upphöjning i en relativt flack omgivning. Långhögarna ligger på en kant av en terrass ca 4-5 m över floddalen och ca 600 m söder om floden Zglowiaczka (Midgley 1985:35). Detaljerade geomorfiska undersökningar saknas för andra kujaviska gravplatser men generellt sett var de placerade i liknande omgivningar. Gaj låg på en svag upphöjning i en torvig äng; våta ängar sträckte sig söderut vid Leśniczówka, och postglaciala smältvattendalar omgav lokalerna vid Zberzyn och Zberzynek. Sådana överensstämmande associationer av de Kujaviska gravfälten med lågtliggande, sank och sumpiga omgivningar föreslår att landskap som var nära associerade med vatten var en viktig faktor vid valet av deras placering (Midgley 2005:82).

Som jag nämnt tidigare var gravfältet vid Sarnowo placerat ovanpå en övergiven boplat, så var också långhögen vid Gaj och möjligtvis också Leśniczówka och Zberzynek. Under gravhög nummer 9 vid Sarnowo fann man även spår efter plogning, spår som tros ha kommit från en slags kultplog (Rzepecki 2004:222).

Vill man studera den rumsliga layouten på de monumentala gravfälten förser oss Kujavien med bra exempel på detta. Karaktäristiskt för de Kujaviska långhögarna är nämligen att de formar gravfält som består av flera monument; strukturen på dessa gravfält kan ha varit mycket komplicerad och inkluderat såväl kujaviska långhögar, flatmarksgravar, kultstrukturer av olika slag och runda gravhögar (Rzepecki 2004:221). Arrangemanget av långhögar på ett gravfält påminner om det rumsliga arrangemanget av hus i de sena bandkeramiska byarna i denna region, samt i området kring Yonne-dalen. I Kujavien kan detta mönster demonstreras genom att jämföra långhögarnas placering på gravfältet vid Sarnowo med arrangemanget av hus på boplatsen vid Brześć Kujawski. Dessa båda lokaler ligger ca 15 km isär och kan mycket väl ha varit samtida mot det sista steget av inflyttningen till byn Brześć Kujawski. Landskapet kring Brześć Kujawski är också mycket lik den typ av landskap som valdes vid byggandet av långhögar; närheten till vatten finns här i form av kanalerna Zgłowiaczka och Bachorza, Brześć Kujawski ligger också vid stranden till den forna sjön Sm $\square$ towo, och jordarna i delar av detta område är mycket fertila och idealiska för odling (Bogucki & Grygiel 1993:151). Inom området för Brześć Kujawski fann man också ca 60 gravar som snarare var spridda bland husen än förlagda till ett separat gravfält. Gravarna vid Brześć Kujawski uppvisar inga likheter med gravar i långhögar i resten av Kujavien; i de flesta fall låg de gravlagda i en sammandragen position med huvudena mot söder eller sydöst, männen låg på sin högra sida medan kvinnorna låg på sin vänstra. Gravgodset varierade även det beroende på om den gravlagda var en man eller en kvinna (a.a:156). Materialet man fann vid Brześć Kujawski var ganska olik de ”vanliga” TRB artefakterna; de var istället tydligt linjebandskeramiska till karaktären. Jażdżewski, som undersökte Brześć Kujawski, igenkände två olika ”Danubiska” kulturer som fanns representerade på lokalen – Linjebandskeramik och Lengyel kultur.

Gällande begravningar i långhögar kan sägas att det vanligtvis rör sig om 1 till 2 individer placerade under varje hög, det finns dock exempel där upp till sex individer ligger begravda under en och samma långhög. De avlidna var alltid placerade på rygg i utsträckt position och i de flesta fall var individerna placerade i singelgravar. Dubbelgravar förekommer dock på Sarnowo 1 och Wietrzychowice 1 (Rzepecki 2004:221). De avlidna var oftast skyddade av kant- och fyllnadsstenar. De olika sätten på vilka kantkedjan var konstruerad är också ett element som skiljer de Kujaviska långhögarna från långhögar i andra områden. Högar med sten, trä samt sten och trä kantkedjor kan urskiljas. Antropologiska observationer gjorda vid gravar från Gaj 1, Wietrzychowice 1 och Sarnowo 1 indikerar att det i allra flesta fall rör sig om att en man är placerad i den centrala graven, det enda undantagen på denna regel är en kvinnlig grav registrerad under hög 9 vid Sarnowo (a.a:221). De Kujaviska gravhögarna är fattiga på gravgods men i de få fall gravgåvor förekommer rör det sig om kvarlevor från djur, keramik, flintartefakter, hornartefakter (ex. hängsmycken tillverkade från vildsvinshorn) och föremål i bärnsten.

6.2. Västpommerska långhögar

Distributionen av långhögar i västra Pommern reflekterar samma mönster som kan observeras i Kujavien till den utsträckning att de ofta ligger i områden som är mindre än de områden som beboddes av TRB befolkningen. Viktiga grupper av lokaler ligger vid floden Lupawa och kring den glaciala bassängen vid Pyrzyce (Jankowska 1980;1990; Midgley 1985:37). Spridningen av långhögar kring Pyrzyce, varav de flesta har blivit förstörda, kan tydligast se i rapporter från von Plön's undersökningar. Dessa visar att majoriteten av långhögar låg på kanten av de högre marker som omger bassängen vid Pyrzyce. Lokalerna uppvisar en linjär

distribution längs floder och vattendrag och formar då och då hela kedjor av gravplatser längs kanterna på höglandet (Midgley 1985:37). Tolkningen av detta mönster är att det antingen reflekterar en relativt tät samtida bosättning eller en gradvis spridning av bosättning under en relativt lång tidsperiod. Detta problem kvarstår dock som olöst då mycket av det förhistoriska landskapet har blivit förstört.

Flera av högarna vid Łupawa och Wartin var byggda ovanpå övergivna boplatser och undersökningar vid Łupawa har givit oss mycket information om förhållandet mellan samtida långhögar och boplatser. Komplexet vid Łupawa består av en permanent boplatser och tre gravfält, varav alla lokaler inom komplexet ligger på den högsta terrassen ovanför floden Łupawa. Spår efter plogande fanns bevarade under en av långhögarna vilket har tolkats som att området tidigare varit kultiverat men när fältet inte längre var användbart för kultivering användes det öppna området till konstruktionen av ett gravfält. Även om det keramiska materialet som associeras med långhögarna är mycket mindre än det man fann vid boplatserna har forskare, med den stilistiska utvecklingen av de keramiska formerna som grund, föreslagit att långhögarna restes under bosättningens tidigare faser och att man under bosättningens senare faser fyllde ut utrymmena mellan högarna med de s.k. ”minimegaliterna” (Jankowska 1980; Midgley 1985:47). Man kan därför säga att bosättningskomplexet vid Łupawa uppvisar samtida existens av en boplatser och dess gravplats, även om det inte är möjligt att bestämma huruvida alla tre gravfält är samtida eller om de representerar en påföljande expansion kring boplatserna i takt med att uppröjt land blev ledigt efter diverse jordbruksaktiviteter (a.a:47). Det man inte får glömma är att Łupawa komplexet är daterat till sen TRB och att det också representerar en relativt isolerad bosättning som låg långt ifrån de huvudsakliga utvecklingscentran som låg i Kujavien och kring Pyrzyce bassängen.

6.3. Långhögar i Norra Tyskland

I området kring Sachsenwald i norra Tyskland ligger grupper med upp till tio långhögar på steniga- och -sandiga leror som formar individuella klungor med mellan 2 till 4 km isär, längs de högre terrasserna vid floderna Bille och Aue (a.a:43). Forskare har tolkat detta mönster som en indikation på att flera samtida grupper innebodde regionen, men eftersom enbart en grupp – Alter Hau – har undersökts i området kan inte det kronologiska förhållandet mellan de olika klungorna identifieras och mer information behövs om denna teori skall kunna stärkas (a.a:43).

Långhögsgravfältet vid Sachsenwald, inte långt från den moderna staden Hamburg, och långhögen vid Tosterglope, Lüneburg, var placerade på övergivna boplatser (Midgley 2005:85). I den nordöstligaste och östligaste delen av Niedersachsen finns ett mindre antal sk ”*kammerlosen Hunenbetten*” (Fischer 1979:33). Dessa uppvisar drag som starkt påminner om de Kujawiska långhögarna (a.a:34). Vissa av dessa som t.ex. en långhög vid Niendorf (Uelzen) är 112 m lång och 3,5 m bred (Laux 1979:59). Det kanske mest kända området med långhögar i denna region är förmodligen Oldendorfer Totenstadt utanför Lüneburg där ett flertal har undersökts (Körner, G. & Laux, F. 1980).

6.4. Långhögar i Mecklenburg

Distributionen av långhögar i Mecklenburg, med undantag för ett fåtal monument i norr och nordost, är även den begränsad till ett relativt litet område i norr. Ett stort projekt i Mecklenburg möjliggjorde undersökningen av ett 100-tal megalitgravar (Schuldt 1972). Antalet långhögar är dock litet, ca 14 (a.a:14,31). Intressant är dock att flera av dessa också innehåller en dö (a.a:31).

Majoriteten av högarna återfinns på de sandiga och leriga markerna i syd-västra Mecklenburg, och då i synnerhet mellan floderna Schaale och Süde. Ett antal långhögar finns också i området kring Schweriner See (Schuldt 1972; Midgley 1985:43). Till skillnad från de tidigare beskrivna regionerna så formar inte långhögarna i Mecklenburg några numeriskt stora klungor utan återfinns utspridda för sig själva eller i ett maximum av tre högar i samma område. Sett på detta sätt överensstämmer distributionen av långhögar i detta område med en liknande spridning på Lüneburger Heide (Midgley 1985:43). Eftersom beläggen för TRB-kulturen i dessa områden är tunnsådda är det svårt att avgöra huruvida den utspridda distributionen reflekterar en mindre intensiv och möjligtvis också senare bosättning i sydvästra Mecklenburg och Lüneburger Heide, eller annorlunda bosättningsstrategi jämfört med den som resulterade i en distribution av långhögar i klungor (a.a:43).

6.5. De franska långhögarna

Långhögarna i Frankrike är ett relativt nyupptäckt fenomen vilket gör att forskningen kring dessa inte alltid överensstämmer med långhögar i andra områden i norra Europa, den kulturella kontexten är också den aningen annorlunda.

De första långhögarna och även gånggrifter i Frankrike framträder under loppet av det fjärde årtusendet. Dessa är ofta imponerande stora och konstruktionen är relativt komplicerad.

De franska gravfälten visar även de tydligt på ett förhållande mellan gravfält/högar och vatten. Majoriteten av de Cerny gravfält som upptäckts ligger i dalarna kring floderna Seine och Yonne. I närheten av Balloy formar små förhöjningar av sand och grus öar som är separerade genom flera forna kanaler i Seine, kanaler som idag är fyllda med torv och omdeponerat material. Flygfotografier av flera gravfält som upptäckts vid floden Yonne, från där den sammanflödar med Seine i norr till strax söder om gravfältet vid Escolives-Sainte-Camille, föreslår att placeringen av gravfält är nära besläktad med meandrarna i denna flod (Midgley 2005:82).

Nyligen utförda undersökningar vid Prissé-la-Charrière har avslöjat en 100 m lång hög som innehöll två separata gånggrifter som var utvecklade från en liten rotunda av torrmurad sten som inneslöt en mindre megalitgrav. Sekvensen vid Prissé-la-Charrière föreslår en process med växande monumentalism under den andra halvan av det fjärde årtusendet, en process som kan ha haft sitt ursprung i små kistgravar (Scarre 2007:249). Scarre föreslår att övergången till Neolitikum i västra Frankrike skedde ca 500 år innan man började konstruera monument och att det därför måste ha funnits en slags ”pre-monumental” neolitisk period i området söder om Loire.

Fenomenet med att placera långhögar ovanpå övergivna boplatser och tidigare kultiverad mark förekommer även i Frankrike, speciellt söder om Paris bäckenet. Gravfältet vid Escolives-Sainte-Camille uppvisar hittills ingen indikation som tyder på att det är lokaliserat direkt ovanpå eller i närheten av någon forntida boplatser, det finns dock vissa bevis på Danubisk aktivitet med boplatser, gravar och ett stort, idag förstört, *enclosure* ca 2km norr om gravfältet. Även gravfältet vid Passy som är konstruerat ovanpå en liten ö uppvisar spår både efter en tidigare Villeneuve-Saint-Germain och en Cerny boplatser under gravhögarna (Midgley 2005:86). Tittar man på arrangemanget av långhögar inom gravfältet i detta område ser man att högarna påminner om individuella linjebandskeramiska hus på så sätt att formen är lik såväl som avgränsning med diken. Här får några mellanstora högar vid Escolives statuera som exempel, de har en konceptuell och storleksmässig överensstämmelse. Även om layouten på gravfältet vid Passy ger helhetsintrycket av ett fläktliknande arrangemang, har detaljerade

analyser av de individuella högarna identifierat ett mer komplext underliggande mönster, där individuella högar är placerade i grupper om två eller tre (Midgley 2005:87f). I den norra delen av gravfältet kan tydliga undergrupper, var och en med sin egen orientering, ses i monumentens parallella layout. Som vi kan se på bilden (figur 1) så formar högarna 1,2 och 3 en distinkt grupp, en annan grupp formas av högarna 4 och 5, en tredje grupp av högarna 7, 8 och 9. Monument 10 och 11 formar en anomali gällande storleken på högarna i denna del av gravfältet. Studerar vi på den södra delen av gravfältet ser vi att högarna 18 och 19 formar en enhet och att högarna 17 och 20 också ursprungligen kan ha varit en grupp. Om högarna vid Passy var konstruerade ovanpå linjebandskeramiska långhus, föreslår den överdrivna storleken på monumenten att ytterligare symbolik kan ha varit inblandad (a.a:88).

Figur 1. Plan över gravfältet vid Passy (Midgley 2005).

Ett ännu tydligare exempel på att man placerat långhögar direkt ovanpå långhus erbjuder gravfältet vid Balloy. Kring 4700 f.Kr. fanns flera trapetsoida hus på denna plats. Lokalen användes efter en tid av övergivenhet av en grupp av Cerny kulturen vilka kring 4500-4450 f.Kr. konstruerade ett *causewayed enclosure*, som placerades ovanpå två av husen. I den nordvästra delen av lokalen byggde de även ett monumentalt gravfält med 17 högar (figur 2). Minst fem av dessa placerades direkt ovanpå de tidigare husen; deras orientering är exakt densamma, högarna täcker husen exakt och dessa husrester är mycket bättre bevarade än de som förblev otäckta. Materialet från Balloy demonstrerar tydligt att även om de linjebandskeramiska husen var förstörda så var de fortfarande synliga på markytan, vilket gjorde att de 200 år efter att de blivit övergivna exakt kunde påvisa var man skulle konstruera gravhögar (a.a:88).

Figur 2. Plan över det ceremoniella komplexet vid Balloy (Midgley 2005).

5.6 Långhögar i Sydsandinavien

Som jag nämnt tidigare var det inte länge sedan man upptäckte att långhögar faktiskt existerar i detta område. De uppmärksammades först i Danmark på 1970-talet och sedan dess har man kunnat påvisa ett betydande antal långhögar i Danmark. Problemet var att i ett flertal undersökningar som t.ex. Stengade och Barkær tolkades ursprungligen de framkomna konstruktionerna som långhus och det var egentligen först i och med Torstens Madsens artikel kring långhögar som fenomenet, att det var inte hus för de levande utan hus för de döda, kom att uppmärksammas (Skaarup 1975; Glob 1976; Liversage 1992; Madsen 1979).

I Sverige uppmärksammades de inte ordentligt förrän på 1990-talet i och med projektet ”*Monumentala gravformer i det äldsta bondesamhället*” där man undersökte två anläggningar i sydvästra Skåne där man i båda fallen kunde urskilja ett äldsta långhögsskede (Larsson 2002:1). Intressant i detta sammanhang är att man, utan att ha direkt vetskap om det, undersökte två förmodade långhögar i slutet på 1970-talet vid Kristineberg utanför Malmö (Rudebeck & Ödman 2000).

C14 dateringar från långhögar i södra Skandinavien hamnar alla inom tidsspannet 4000-3600 f.Kr. (Scarre 2007:244). Idag uppskattas antalet långhögar i Sydsandinavien till mellan 80 och 85, varav omkring 50 finns på Jylland och ett tiotal i Skåne. Av dessa är flera endast preliminärt bedömda som långhögar och endast ett mindre antal har undersökts närmare (Rudebeck & Ödman 2000:100). I det publicerade materialet om de skandinaviska långhögarna finns uppgifter om orientering i ca 60 fall; drygt 20 långhögar har haft en östvästlig orientering, medan ytterligare 20 varit något förskjutna kring denna axel. Måtten på de omkring 50 sydsandinaviska långhögar för vilka det finns uppgifter om längd är allt ifrån nio meter till 100 meter (a.a:101).

De danska långhögar som man idag känner till utgör troligtvis bara en liten fraktion av det ursprungliga antalet, men deras distribution är ganska karakteristisk. Precis som i Mecklenburg tenderar långhögarna till att ligga spridda i landskapet, de återfinns antingen enskilda eller i par och inga klungor av monument kan observeras. Inlandslokaler är väldigt få till antal och det är markant att långhögar i Danmark är lokaliserade vid kusten (Midgley 1985:43). De danska långhögarna har nästan alltid påträffats vid olika former av exploateringsundersökningar (Larsson 2002:4). Undersökningar av TRB-boplatser i östra Jylland pekar på att man under den tidiga fasen av TRB-kulturen fortsatte de sena mesolitiska principerna vad gäller användandet och utnyttjandet av land; den nära associeringen med kusten, floder och sjöar (Midgley 1985:45).

Tittar man på distributionen av gravar så ser man ett nära samband med kusten, (majoriteten av gravarna återfanns inom 4 km från kusten) och andra källor till vatten. Inlandslokaler är väldigt få till antal. De tidiga TRB bosättningarna i Danmark var därför inte enbart beroende av jordbruk utan även kusten och flod/å mynnningar utnyttjades. Detta visar också på den kontinuitet som finns från sena mesolitikum till tidiga neolitikum (a.a:45). Vid undersökningar av de danska långhögarna framgår att man inte uppfattat byggandet av långhögar som ett avslutat projekt, ett betydande antal danska långhögar har i ett senare skede försetts med en eller flera döskammare. Ett sådant exempel är Byholm Nørremark på Jylland (Rønne 1979). Grundplanen var trapetsformad, 60 m lång och 13 m bred i den bredaste delen. Hela anläggningen hade varit omgiven av en palissad. Innan för denna hade det legat ett hus av den idag välkända tidigneolitiska hustypen (Mossby hus). Två gravläggningar påträffades också innanför inhägnaden. Monumentets biografi avslutas med att en hög anläggs som täcker området och slutligen byggs en dös i högen. Karakteristiskt för många av långhögarna är en kraftig fasad av trä som var placerad i högens breda, östliga del. I den arkeologiska undersökningen ses denna pallisad som en djup avlång grop med avtryck av timmerkonstruktionen. Det var vid dessa fasader som den övervägande delen av de rituella offren placerades (Jensen 2001). Det finns också många tecken på att denna fasad också brändes ned.

Detta markerar tydligt att långhögarna som monumentala gravkonstruktioner var det inledande skedet i ett gravskick som kvarlevt långt fram i mellaneneolitisk tid (Larsson 2002:4). Då man på 1970-talet på allvar började undersöka långhögar i Danmark förstod man inte dessa till fullo och man visste inte att långhögar existerade i så stor utsträckning. Det var inte förrän år 1979, då Torsten Madsen publicerade en artikel där han sammanfattade en rad olika undersökningar, däribland Barkær och Stengade, som man förstod att långhögar utan gravkammare faktiskt var ganska vanligt i Danmark (Madsen 1979).

Liksom i de ovan nämnda områdena finner vi även i Danmark ett antal långhögar som är konstruerade ovanpå övergivna boplatser; två långhögar vid Barkær, långhögar vid

Lindebjerg, Mosegården, Konens Høj och Stengade (Liversage 1992; Madsen & Petersen 1984; Sturup 1966; Skaarup 1975). Vanligtvis är långhögarna i Danmark byggda av matjord. Grävda diken för att få material till konstruktionen har endast observerats i två fall, vid Storgård IV, där diken var mycket ytliga, och vid Hejring. Troligtvis har man helt enkelt skrapat av jorden från ytan i ett område av den storlek som var nödvändig. I vissa fall, vid Lindebjerg, Barkær och Stengade I, har man dock funnit att fyllningen i högen innehöll spridda krukskärivor och flinta, vilket tyder på att jorden kommer från en boplatsyta (Liversage 1992:77). Nyligen utförda undersökningar kring en kökkenmödding vid Bjørnsholm, vid Limfjorden, har inte bara visat att det fanns en TRB-boplatz på och bredvid den forna Ertebølle möddingen utan att även en grav, senare täckt av en långhög, var uppförd i nära anslutning till denna (Andersen & Johansen 1992:59). Dateringen av kökkenmöddingen faller inom intervallet 5050-4050 cal. F.Kr. vilket indikerar en mer eller mindre 1000-årig brukningstid (a.a:61).

Långhögar i Sverige uppmärksammades för första gången på allvar på 1990-talet och då i sydvästra Skåne. Dessa var fornlämningar som genom sin utformning misstänktes ha haft ett initialstadium som långhögar men som i senare skeden försetts med andra former av gravkonstruktioner. Det är framför allt ett förändrat synsätt på fornlämningar som påverkar både den arkeologiska dokumentationen och vår förmåga att urskilja spår och strukturer som tidigare varit identifierade och namngivna. Flemming Kaul menar att det är troligt att tidigneolitiska icke-megalitiska långhögar "gömmar sig" i det arkeologiska dokumentationsmaterialet i museers och andra grävande institutioners arkiv (Kaul 1988:72ff).

Kauls misstanke bekräftas genom upptäckten av spåren efter en långhög i dokumentationsmaterialet från en undersökning i Kristineberg, strax utanför Malmö. Den arkeologiska undersökningen i Kristineberg skedde 1977, men det var först i och med en genomgång av dokumentationsmaterialet under år 1997 som långhögen/-högarna kunde konstateras (Rudebeck 2002 a:77). Undersökningen föranleddes av en exploatering inför bostadsbebyggelse, och då man vid undersökningstillfället inte hade någon föreställning om att det fanns spår efter en långhög på platsen fanns det inte heller någon beredskap för denna typ av fornlämning och dokumentationen gjordes således utan att man medvetet sökte efter strukturer som kännetecknar långhögar. Ett antal anläggningar (160, 161, 163 & 193) på och kring platån i den nordvästra delen av undersökningsområdet har emellertid tolkats som resterna efter en tidigneolitisk långhög, anläggning 160 och 161 tolkas som spåren efter långhögens östfasad och anläggning 162 tolkas som primärgraven, anläggning 193 tolkas som resterna efter en andra grav i långhögens västra förlängning. Ytterligare tre anläggningar på platsen (163A-C) har tolkats som resterna efter en fasad i ytterligare en långhög (Rudebeck & Ödman 2000:49). Dateringen av gravar och långhögar i Kristineberg ansluter till andra daterade långhögar i Sydsandinavien. Tolkningen av tidsföljden mellan de ingående anläggningarna försvåras dock av att långhögarna ofta är relativt dåligt bevarade och saknar klara stratigrafier. Att en eller flera stenkamrar har anlagts i redan befintliga långhögar, eller byggts till i förlängningen av befintliga långhögar, har kunnat beläggas i omkring tjugotalet långhögar i Sydsandinavien (a.a:100). Den södra långhögen i Kristineberg ansluter väl till majoriteten av undersökta långhögar i Sydsandinavien både gällande orientering och dimensioner. Av den norra sannolika långhögen fanns endast fasadgröparna kvar vilket gör det svårt att jämföra dess utformning med bättre bevarade långhögar.

Långhögarna vid Kristineberg är till synes relativt dåligt bevarade och upptäcktes inte vid utgrävningstillfället utan först tjugo år senare vid en genomgång av dokumentationsmaterialet. Det finns dock tydligare exempel på långhögar i Sydsverige. Som jag nämnt tidigare inleddes

år 1990 projektet ”*Monumentala gravformer i det äldsta bondesamhället*”, vars avsikt var att fastställa ifall man under en tidig del av neolitikum uppfört långhögar i södra Sverige liksom i Danmark och Kontinentaleuropa. Inom ramen för projektet inriktade man sig på att söka fornlämningar som genom sin utformning kunde misstänkas ha ett initialstadium som långhögar. Jättegraven strax öster om Trelleborg hade en utformning som väl överensstämmer med långhögar och saknade också tydliga spår efter megalitgravsbygge. Detta var skälet till att Jättegraven valdes till det inledande undersökningsobjektet (Larsson 2002:4). Då denna fornlämning kunde uppvisa spår som visade att den verkligen var en långhög utvidgade man projektet till att undersöka ytterligare liknande konstruktioner varvid intresset kom att falla på Örnkulladösen i sydvästra Skåne. Denna fornlämning inrymde en tydlig döskammare och hade varit föremål för undersökning under 1920-talet. Då man gick igenom undersökningsdokumentationen uppmärksammade man en stenläggning i det östra partiet som inte undersökts i sin helhet. Man ansåg att denna stenläggning möjligen kunde vara lämningarna efter en konstruktion relaterad till ett primärt byggnadsskede i form av en långhög. Denna föräning ledde till utgrävningar under tre säsonger 1994-1996 där man kunde belägga primärstadiet i form av en långhög (a.a:4f).

Ett flertal långhögar har påträffats i Sydsandinavien under de senaste decennierna, anledningen till detta beror troligtvis på att man nu är mer medveten om deras förekomst och även på att man nu har bättre kunskaper om hur spåren efter dem kan se ut. En annan anledning till att långhögarnas antal har ökat beror på att fornlämningar som tidigare tolkats på ett annat sätt kommit att omtolkas som spår efter långhögar.

6.7. Generella och arkitektoniska drag hos långhögar i nord-västra Europa

När man jämför distributionen av långhögar i dessa sex olika huvudregioner ser man att det finns intressanta skillnader såväl som likheter. Det är väldigt svårt att tolka betydelsen av i klungor liggande högar såväl som spridda monument då det i alla dessa områden saknas information och bevis för tillfälliga boplatser som skulle kunna hjälpa till att förklara sådana skillnader. Det man tydligt kan observera är att långhögar som ligger i klungor och formar gravfält är typiska i de områden där TRB-samhällen samexisterade med sena bandkeramiska samhällen, dvs i Kujavien, västra Pommern och till en viss del också i nordvästra Tyskland (Rössenkultur). Det är också möjligt att detta fenomen är resultatet av en relation mellan dessa två kulturella grupper snarare än en olikhet inom TRB-kulturen i sig (Midgley 1985:45). Vad gäller distributionen av långhögar i allmänhet är det dominerande att de associeras med sandiga/leriga moräna jordar, vilket är fullkomligt överensstämmande med den ekonomiska exploateringen av en bladskogsomgivning (a.a:45). Förhållandet mellan långhögar och samtida bosättningar är en viktig aspekt som inte får falla i glömska. Som jag nämnt tidigare är det dock svårt att relatera specifika monument till samtida bosättningar då materiella spår associerade med boplatser och högar i de flesta fall inte är lämpliga för detaljerade jämförelser. Undersökningar från boplatsexkomplexet vid Łupawa är hittills de enda som kan förse oss med information kring denna aspekt. Till vilken utsträckning observationerna från Łupawa kan appliceras på andra regioner återstår att se, men det står klart att endast en fullkomlig undersökning av en bosättning i en specifik region kan tillhandahålla tillräckligt med information för att tillåta en tolkning av ett bosättningsmönster både kronologiskt och rumsligt sett (a.a:47). Ett annat mönster som regelmässigt kan ses i studiet av långhögar är det faktum att flera långhögar inom hela det nordeuropeiska området har konstruerats direkt ovanpå tidigare boplatser. En sådan lokalisering kan knappast ha varit slumpmässig utan måste reflektera konsekvenser inom TRB's lokaliseringsstrategi som först nu har blivit tydliga.

De tidigneolitiska långhögarna byggdes vanligtvis av lättroderat material såsom trä, jord och sten av mindre storlek, och de beräknas ha varit relativt låga, vanligen mellan 0,5 och kanske 1,5 meter, (det finns dock belägg för långhögar som varit uppemot 2 meter höga). Detta har medfört att de utplånats lättare genom både äldre och modernt jordbruk än monument som innehåller megalitiska konstruktioner. Vid undersökningar av fornlämningar som tidigare kategoriserats som långdösar har det i flera fall visat sig att gravar och högar utan megalitisk kammare har utgjort en äldre fas av monumenten (Rudebeck 2002 a:78). I en del fall har det dock visat sig att de icke-megalitiska gravarna är yngre än de i samma långhög ingående megaliterna. Det står därför klart att de mer eller mindre väl bevarade monument som idag framstår som långdösar - eller bara som dösar, i de fall då en ursprunglig hög blivit bortodlad – kan rymma spår efter rumsligt, kronologiskt, och konstruktionsmässigt komplexa lämningar som har byggts till och byggts om i flera omgångar. Alla dessa om- och tillbyggnader av långhögar och långdösar har medfört att spåren ofta är komplexa och att det kan vara svårt att fastställa den relativa kronologin mellan olika anläggningar inom konstruktionen som helhet. Det är heller inte helt ovanligt att olika typer av anläggningar från senare perioder av förhistorisk tid har förlagts till långhögar och deras närområde. Sådana anläggningar kan ha stort spår efter äldre monument och därför bidragit till att tolkningen av långhögarnas konstruktion blivit ännu mer problematisk (a.a:78f).

Långhögarnas konstruktion och dimensioner varierar mycket. Av de långhögar man funnit har de flesta antingen varit rektangulära eller trapetsformade. I vissa fall förekommer spår efter diken utmed långsidorna, varav vissa troligen har fungerat som fundament för en träpalissad, för ekplankor, för resta stenar och klumpstenar, eller för en kombination av dessa, medan andra varken har innehållit spår efter vare sig stolpar eller större stenar. Andra former av begränsningar såsom stenrader utan spår av diken eller stolpar förekommer också. Vanligast är dock att det inte finns några spår efter någon upprätt konstruktion runt högarna (Rudebeck & Ödman 2000:100f). Kantkedjestenarna tolkas ibland även som senare tillbyggnader i samband med att dösar byggts på platsen. I en del fall verkar det inte ha funnits någon jordbyggd hög innanför de avlånga avgränsade områden som, ändå, brukar få benämningen långhögar. Inhägnade områden med gränsmarkeringar utan högar är kända från Polen och Brittiska öarna. Vissa forskare menar att flera av de anläggningar som saknar säkra spår efter högfyllning men ändå benämns långhögar istället skulle få benämningen långhägnader (a.a:101). Området innanför långhögarnas gränsmarkeringar kan se väldigt olika ut; på en del lokaler har man funnit nästan heltäckande stenpackningar och på andra platser mindre och utspridda sådana. I vissa fall förekommer stenpackningar utanför högarnas begränsningar, exempelvis i Lingebjerg och Barkær (se figur 3). Vad gäller dimensionerna på långhögar så är de i många fall svåra att fastställa, ofta beroende på störningar i marken eller på att spåren efter begränsningarna saknas eller är vaga. De mått som anges är ofta minimimått och varierar stort. Långhögarnas bredd varierar inte lika mycket som längden och det verkar inte finnas någon regelbunden korrelation mellan längd och bredd. Vanligtvis är bredden mellan sex och tio meter, oberoende av längden. Som vi ser är variationen i långhögarnas dimensioner och allmänna utformning förhållandevis stor och förutom att de skulle utgöras av en avlång och på något sätt inhägnad plats kan man inte tolka det som att det funnits några särskilda normer för hur de skulle byggas.

6.8. Sydkandinaviska långhögar – likheter och skillnader

Som framgår av kapitlen ovan kan långhögar se ut på flera olika sätt. Syftet med detta delkapitel är därför att beskriva och diskutera de sydkandinaviska långhögarna med fokus på

de generella dragen och på variationerna i utformning, innehåll och datering. Förhoppningen är att denna sammanställning skall vara användbar som en utgångspunkt i samband med studier av föreställningsvärld och samhälle under tidigneolitisk tid. Då den bästa källan kring långhögarnas antal och placering i Sydsandinavien jag hittat härrör från år 2002 är det antalet upptäckta långhögar fram till det året jag syftar på när jag hänvisar till det ”idag” publicerade materialet.

Figur 3. Planer över tidigneolitiska långhögar i Danmark. 1: Barkær, 2: Sjørup Plantage, 3: Hejring, 4: Troelstrup (Tilley 1996).

Då man ska bedöma antalet långhögar i Sydsandinavien finns det flera svårigheter. Det kanske mest fundamentala problemet ligger i att det finns olika åsikter om hur de ofta otydliga och komplexa spåren bör tolkas. Olika forskare använder sig av olika kriterier vid kategoriseringen av tidigneolitiska gravar. Exempelvis menar vissa forskare att en del av de s.k. enkla jordgravarna skulle ha varit gravar som ingått i utplånade långhögar, även i de fall då man inte kunnat fastställa några högrester (Rudebeck 2002 b:119). Ett annat problem ligger i hur man ska bära sig åt för att undersöka och tolka variationen hos långhögar då de är utspridda över stora områden. Det är i dagsläget omöjligt att undersöka de skandinaviska långhögarnas variation i relation till tid, både för att det saknas dateringar för de flesta av dem och för att de dateringar som finns ofta inte ger en tillräckligt fin upplösning för att kunna utgöra underlag för mer ingående tolkningar (Rudebeck 2006:14).

Av det idag publicerade materialet om långhögar i Danmark samt de kortare beskrivningarna i ”*Arkæologiske Undersøgelser i Danmark*” från 1984 och 1998 framgår att antalet långhögar nu kan uppskattas till 74. Ytterligare 11 platser i Danmark, främst på Jylland, kan dock misstänkas hysa spår efter långhögar. Antalet kända långhögar i Sverige, som alla finns i Skåne, uppgick år 2002 till mellan åtta och elva, beroende på hur man bedömer de kvarvarande spåren på de olika platserna. Antalet nu kända långhögar i Skåne och Danmark tros alltså vara omkring 85 stycken (Rudebeck 2002 b:120). Av de ca 74 långhögarna i Danmark ligger 55 på Jylland, nio på Själland, fem på Langeland, tre på Fyn, en på Sejerø och en på Strynø. Man anser dock inte att denna spridningsbild är representativ för förhållandena under tidigneolitikum. Forskare menar att anläggningar av typen långhögar har blivit bortodlade i betydligt större utsträckning i östra Danmark än på Jylland. I de intensivt uppodlade områdena i Skåne torde förhållandena vara desamma som för östra Danmark. Vissa långhögar i dessa områden har varit mycket välbevarade, ibland även med själva högen synlig i modern tid, medan andra har varit väldigt förstörda, där man endast kan spåren efter en fasad och en grav, t.ex. Kristineberg i Skåne och Onsved Mark II och Vedskølle på Själland (a.a:120).

Av de hittills kända långhögarna i Sverige ligger samtliga i södra och sydvästra Skåne med Örnakulla som det tydligaste exemplet. Som jag nämnt tidigare utgörs denna fornlämning av en långdös med bevarad döskammare, öster om denna har spåren efter den äldre långhögen dokumenterats. I den 64 m långa Jättegraven har man däremot inte kunnat belägga några spår efter döskammare. Här är det främst förekomsten av en östfasad som gör att Jättegraven klassificeras som en långhög. En tredje möjlig långhög utgörs av en äldre fas under långdösen i Skogsdala i Sydöstra Skåne. Det som här indikerar spåren efter en långhög är spåren efter en

rad med sju kraftiga stolpar väster om den stenram och stenpackning som omgivit döskammaren (Jacobsson 1986). Om detta verkligen är en långhög är mer tveksamt än i de två tidigare fallen där spåren varit tydligare. En fjärde långhög finner vi i Kristineberg där det även är möjligt att det funnits ytterligare en långhög på platsen. I Krångeltofta har antalet sannolikt också varit två, liksom möjligen även i Käglinge. I samband med undersökningar i Malmöområdet under senare år har långhögsliknande strukturer dokumenterats på två olika platser i trakten av Lockarp; det gäller undersökningarna vid Fosie 9 och Lokarps bageri. I båda dessa fall rör det sig om sannolika gravar anlagda väster om stenfyllda gropar, vilka tolkas som kraftiga stenskodda stolphål. Det finns dock inga spår efter högar (Rudebeck 2002 b:120).

Som tidigare påpekats känner man idag bara till en fraktion av det ursprungliga antalet långhögar i Sydsandinavien. Det är rimligt att anta att de långhögar som inte har kommit att innehålla megaliter eller andra större stenkonstruktioner har förstörts i större utsträckning än de som innehållit sådana. Om detta antagande stämmer innebär det att långhögarna är bortodlade i större omfattning än megalitgravarna, vilket leder till antagandet att det ursprungliga antalet torde ha varit betydligt större än det man idag känner till.

Vad gäller långhögarnas placering i landskapet är det, i de fall där långhögarnas läge i terrängen kunnat utläsas ur det publicerade materialet, vanligt att de liksom i Kontinentaleuropa har anlagts på sandiga, plåtaartade höjder som ansluter till våtmarker, vattendrag eller öppet vatten, t.ex. Barkær, Lindebjerg, Stengade, Örnakulla och Kristineberg. Forskare har noterat att megalitgravarna vanligtvis finns på ett avstånd om mellan 400 och 800 m från våtmarker och vattendrag (a.a:121). Här bör man dock vara medveten om att landskapet under tidigneolitisk tid innehöll betydligt fler vattendrag och våtmarker av olika slag än det gör idag. Många av dessa är osynliga för oss i terrängen på grund av dräneringar, utfyllnader och utjämning genom jordbruksarbete vilket gör att det ofta krävs noggranna studier av äldre kartor, borrhningar och ytavbäningar för att upptäcka dem. Denna iakttagelse leder oss till slutsatsen att den våtmarksanknytning som vi idag tycker oss kunna se för långhögar och megalitgravar har varit mycket mindre anslående under den tid då all mänsklig aktivitet torde ha ägt rum betydligt närmare sådana områden.

Precis som i de andra områdena i Europa där man känner till existensen av långhögar har även en del långhögar i Sydsandinavien byggts på eller i anslutning till en samtida eller något äldre boplats, medan andra inte verkar ha haft någon närmare rumslig anknytning till en boplats (a.a:122). I anknytning till ca 15-20 av de sydskanaviska långhögarna har man funnit tidigneolitiska boplatzlämningar i direkt anslutning till högen. Boplatzlämningarna utgörs oftast av kulturlager som bevarats under eller intill högen, det finns dock fall då man påträffat tydliga spår efter huskonstruktioner. Tolkningen av dessa hus är dock osäker, har de varit avsedda för de levande, för både levande och döda eller endast för döda?

7. LÅNGHÖGARNAS SOCIALA, KULTURELLA OCH RITUELLA INNEBÖRD

Som framgår av de ovanstående kapitlen är långhögarna den äldsta monumentala gravformen som framträder i norra Europa under neolitikum och de är också det första exemplet på en gemensam idé kopplad till en monumental gravform. Jag vill i detta arbete lägga tyngdpunkten på att försöka ge en inblick i de olika sätt på vilka forskarna kring neolitikum har sett på dessa monument och därmed visa på den komplexa världsbild som låg bakom byggandet av långhögarna. Långhögar har genom tiderna tolkats som en gravform, som ett

monument; ibland som ett multifunktionellt monument inkluderande en boplats, ett dödshus eller kulthus, en grav och en hög, och som en kultplats, samlingsplats och arena för ritualer och fester. I den arkeologiska forskningsvärlden finns dock mer precisa tolkningar av långhögarnas sociala, kulturella och rituella innebörd. I kapitel 3 presenterade jag några av de teorier som länge spelat en stor roll i tolkandet av långhögars funktion och symbolism. I detta kapitel avser jag att med ett kritiskt synsätt studera två av dessa teorier i närmare detalj och se hur pass applicerbara de är på de skandinaviska långhögarna.

7.1. Bradleys tolkningsmodell med de Linjebandskeramiska husen som utgångspunkt

Teorin om att långhögar skulle kunna vara representationer av de kujaviska långhusen är välkänd inom den neolitiska forskningsvärlden och flera framstående forskare har bidragit till att försöka legitimera den. Vissa forskare menar att långhögarnas historia inte bestämdes av långhusens fysiska livstid utan av hushållens sociala livstid (Bradley 1998:44). Husen kan ha setts som levande väsen, när en människa dog kan följden ha blivit att man behandlade huset på ett liknande sätt som den avlidnas kropp (Bradley 2007:353). Efter att dessa byggnader övergetts ersattes de förmodligen av andra byggnader på en annan plats. Innebörden av detta argument är att det hela tiden existerade ett flertal byggnader på en bandkeramisk boplats, varav endast vissa var bebodda samtidigt. Anledningen till att en byggnad övergavs kan dels ha varit av rent praktiska skäl då man exempelvis blev angripen av gnagare, eller av sociala skäl; husen kan ha ansetts förorenade efter att en av de inneboende hade avlidit. Man vet att det var relativt vanligt att bostäder brändes ner med hela dess innehåll och sen ersattes av nya byggnader på samma platser (a.a:348). Detta tankesätt anser jag vara applicerbart på ett flertal av de långhögar man idag känner till i Sydsandinavien. Man har på ett 20-tal lokaler funnit spår efter övergivna eller nedbrända hus under långhögar. Att begreppet "hus" är väldigt komplext och att det var viktigt för de tidigneolitiska människorna står klart. Husen hade helt klart någon slags symbolisk och kanske också rituell mening. Det faktum att långhögarna börjar uppträda i utkantsområdet för förekomsten av de bandkeramiska långhusen ger en indikation på att dessa båda fenomen på något sätt är sammanlänkade. För att förstå varför och hur idéer om huset omsattes eller överfördes till långsträckta högar byggda av jord måste man börja med husen och deras betydelse man måste börja.

Bradley menar att det var genom konstruktionen av hus, både riktiga och metamorfiska, som särskilda grupper definierar sitt medlemskap och särskiljer sig själva från andra. Husen betraktas i detta fall som levande ting och de sågs på samma sätt som en människa; som föds, blir gammal och dör. Precis som människor har husen en egen biografi. De är försedda med andar och själar och föreställs på samma sätt som en mänsklig kropp. Sett på detta sätt kan naturliga processer som associeras med människor, djur och växter även appliceras på ett hus (a.a:350).

På en boplats kunde vissa byggnader vara bebodda medan andra byggnader var i olika stadier av förfall och i vissa fall fanns det tomma ytor som inte kunde bebyggas på nytt som visade var liknande byggnader en gång hade funnits. En sådan boplats kan enligt Bradley bestå av ett antal hus för de levande blandade med "döda hus" eller hus för de döda. Dessa båda grupper var utplacerade i samma position och fogade sig till samma uppdelning av det bebodda området. I takt med att förmultningsprocessen ökade kollapsade dessa hus och lämnade en lucka i fördelningen av byggnader som markerades av en lång, låg hög, det mesta av denna härrörde från lerklining som täckt väggarna. Erosionen av groparna kan till och med ge intrycket av diken på sidorna. Bradley menar att denna process av förfall i hjärtat av det bebodda området kan ha gett upphov till grundidén för långhögarna (Bradley 1998:45).

Det dagliga intrycket av att leva i ett samhälle där många av husen hade blivit övergivna kan enligt honom ha varit tillräckligt för att skapa en association mellan formen på långhus och firandet av döden. Man markerade ut platsen för det forna huset genom konstruktionen av en hög med liknande proportioner, dock inte på exakt samma ställe. Som vi sett tidigare uppvisar de allra tidigaste långhögarna större likheter med organisationen av långhus än många av deras efterträdare. Än viktigare anser Bradley att det faktum att långhögarna inte placerades isolerade utan i grupper är. De är placerade på samma axel och utnyttjar generellt sett ungefär samma ytor. Deras rumsliga organisation är praktiskt taget samma som organisationen av hus på en boplat. Figur 4 illustrerar denna anmärkning och jämför planen av ett antal undersökta hus med layouten för en av dessa gravplatser. Om man ser långhögarna som hus för de döda, påminner dessa gravplatser om existensen av hela boplatser. I takt med att olika hushåll och deras medlemmar avlider eller flyttar, kan man ha skapat nya högar ända tills de domesticerade byggnaderna helt och hållet ersattes med speciella monument för de döda (Bradley 1998:47f).

Enligt Bradleys modell har det alltså inom den tidiga bandkeramiska kulturen funnits en sed att låta gamla hus stå och förfalla på boplatserna. Detta skedde samtidigt som man begravde barn på boplatserna och vuxna i individuella gravar på speciella gravfält i närheten. Detta har skapat associationer mellan mer eller mindre förfallna långhus och ett kollektiv av förfäder. Seden upphörde med tiden och långhuset kom sedan att efterträda varandra på ett sätt som förutsätter att de äldre byggnaderna raserades medvetet. Övergivna och förfallna hus på boplatserna var då inte längre vördade symboler för förfäderna. Man begravde fortfarande en del av de döda på boplatserna, man började dock även begrava i långsmala högar som byggdes på en annan plats. Dessa högar var alltså imitationer av de förfallna husen som tidigare funnits på boplatserna, vilket gjorde att vissa av de döda flyttades till en egen "by" bestående av långhögar (Rudebeck 2006:12f). Fokus för kulten ska således ha skiftat från kollektivet på boplatserna (förfallna hus) till kollektivet på gravplatsen (långhögar). I Bradleys tolkningsmodell är det inte den rumsliga separationen av döda och levande som står i fokus, enligt honom var det istället så att kollektivet knöt kulten till enskilda individer, individer som kanske uppfattades som hushållets, familjens eller släktens grundläggare. Dessa individer lades i en grav, som till sin yttre form var en sinnebild av kollektivet, utanför boplatserna. Man kan tolka detta som att betydelsen av individuella förfäder förstärktes vilket gör att det också kan ha blivit en starkare betoning på enskilda individers härkomst (a.a:13).

Jag anser att den tolkningsmodell som Bradley ställer upp med husen som utgångspunkt är en mycket konkret modell som tar hänsyn till alla viktiga faktorer såsom funktion, struktur, mentalitet och handling. Hans tolkning är en av de få som ger förslag till hur människor i de tidigneolitiska samhällen kan ha tänkt och handlat under den tid då övergivna långhus på de bandkeramiska boplatserna kom att bli det rätta sättet att visa vördnad för hushållet, släkten, förfäderna och samhället. Det faktum att han tar upp förslag till varför man på senare tid kom att imitera de förfallna husen på speciella platser där man begravde en del av de döda anser jag vara viktigt. Bradley utgår från att människor skapar mening och ritualiserar handlingar utifrån de processer och händelser som sker runt omkring dem, istället för att se det som att människor konstruerar meningssystem som grundar sig på abstrakta begrepp och allmänna principer. Det är inte många forskare som ser ett samband mellan formen på ett förfallet hus och en långhög och sätter dessa i samband med varandra. Min åsikt är att de tidigneolitiska människorna behövde stärka sina band till en viss plats och att de gjorde detta genom att bygga monument över avlidna förfäder som var viktiga och inflytelserika för sin grupp. De

nya grupperna som kom till de övergivna bandkeramiska boplatserna och såg de förfallna långhusen kan ha velat ge uttryck för en slags förnekelse av tidens gång och betona samtiden.

Figur 4. Layout över långhusen vid Brzesc Kujawski, jämförd med layout över långhögarna vid Sarnowo, Polen (Bradley 1998).

7.2. Likheter mellan linjebandskeramiska långhus och långhögar

Den kanske mest kända av forskarna kring detta ämne är Ian Hodder som grundar sina argument i ett antal arkitektoniska likheter som finns mellan långhögarna och de linjebandskeramiska husen. I sin bok "Theory and Practice in Archaeology" presenterar Hodder åtta punkter på likheter mellan neolitiska långhus och långhögar i Centraleuropa.

Långhusen i Centraleuropa täcker perioden av det sena femte och det fjärde millenniet före Kristus, medan långhögarna täcker den sena delen av det fjärde millenniet och fortsätter att användas i olika områden in i det sena tredje och tidiga andra millenniet före Kristus (Hodder 1992:51). Formella likheter mellan husen och högarna antyder därför en förändring från husen till gravarna. Då vissa arkeologer på senare tid har arbetat inom ett anti-diffusionistiskt ramverk och antingen ignorerat de stilistiska likheterna mellan husen och högarna eller sökt mer funktionella förklaringar på sammanfallande likheter menar Hodder att det är nödvändigt att gå bakom diskussionen om den uppenbara likheten och visa att det finns ett tillräckligt antal likheter mellan hus och högar för att göra "noll-hypotesen" om att det inte skulle föreligga någon diffusion ohållbar.

Eftersom långhus och långhögar överlappar varandra kronologiskt i den andra halvan av det fjärde millenniet före Kristus är det i denna period kulturer i centrala och öst-centrala Europa som man ska söka efter de närmaste parallellerna med gravmonumenten i det Atlantiska Europa. Både Rössen-kulturen och Lengyel-kulturen fortsätter in i denna period i centrala Europa och båda dessa kulturer har rektangulära och trapetsoida hus. Det är dessa långhus konstruktion och form som förser oss med de första två specifika parallellerna till de Atlantiska långhögarna. För det första har de timrade långhögarna antingen parallella väggdiken eller rader med stolpar, vissa en blandning av de två, och samma variation finns för husen. För det andra föreslås att den distinkta trapetsoida formen på hus enbart utvecklas efter tidigneolitikum i Centraleuropa, och att den tydligen associeras med SBK, Lengyel och Rössen kontexter. Vissa linjebandskeramiska hus i Elsloo, Nederländerna, börjar dock redan visa en trapetsoid form (a.a:53). Medan den rektangulära och trapetsoida formen på husen och högarna kan jämföras, bör det betonas att de formella likheterna inte antyder en motsvarighet i storlek. De flesta långhögarna är i själva verket ungefär två gånger så breda och långa som de flesta långhus. Det kan dock vara värt att notera att förhållandet mellan längd och den maximala bredden är liknande.

Den första, och kanske mest synbara punkten, ligger i att många av de gravar som har en kammare i sten eller timmer ofta ligger under en rektangulär eller trapetsoid hög. Likheten i formen på dessa högar och utformningen av linjebandskeramiska, stichbandskeramiska, Lengyel-och Rössen-hus i centrala och öst-centrala Europa under perioden mellan ca 3000-4000 f.Kr. har enligt Hodder noterats av ett flertal forskare, dock inte av de som har ett processuellt synsätt (a.a:50). Oscar Montelius hade en teori om att de europeiska gånggrifterna kan ha varit avbildningar i sten av trähus. Childe (1949), Sprockhoff (1938) och Glob (1949) jämförde långhögarna och högarna i norra och centrala Europa med långhus.

Användningen av linjebandskeramiska hus som en modell för en långhögstradition har föreslagits av Case (1969), Ashbee (1970), Whittle (1977), Kinnes (1981), Powell (1969), Reed (1974) och Marshall (1981). Grahame Clark noterade 1980 att de trapetsoida gravhögar i Bretagne och Kujavien påminner om domesticerade husstrukturer som associeras med Lengyel kulturen i norra Centraleuropa och de trapetsoida husen vid Järnporten i Donaus nedre lopp (Hodder 1992:50f). Kristina Rudebeck presenterar i sin artikel "Kulthus och huskult – aspekter på de tidigneolitiska långhögarna" från 2006 en sammanställning av uppgifter om 21 hus och ca 85 långhögar i Sydsckandinavien där hon tittar närmare på hur olika kriterier förhåller sig till relationen mellan långhögar och de tidigneolitiska och tidiga mellanneolitiska husen avseende ett antal utvalda variabler (Rudebeck 2006). Hon noterar att trapetsformen sannolikt har varit den vanligaste på både hus och högar, även om skillnaden mellan gavlarnas bredd inte har varit speciellt stor.

Nästa punkt som är viktig i jämförandet mellan långhus och långhögar gäller orienteringen, då båda vanligtvis har sina långaxlar i rad med Ö-V eller NV-SV. Viktigt att diskutera här är dock placeringen av ingången till husen och gravarna. Denna ligger vanligtvis i slutet av den breda delen på de trapetsoida husen, huvudgravkammaren och ingångsfasaden i långhögarna ligger också i denna del även om det i vissa fall finns andra ingångar i långsidan på högen till resten av gravkammarna. Det är dock möjligt att högarna är bredare och högre i den ena änden för att kunna inhysa en sten- eller -träkammar, snarare än på grund av någon formell likhet med de trapetsoida långhusen, ett sådant påstående ignorerar dock det faktum att orienteringen på långhusen och långhögarna vanligtvis är densamma; med den breda änden på de trapetsoida husen och högarna mot öst eller sydost (Hodder 1992:54). Därmed kan man säga att den tredje likheten mellan långhus och långhögar är att ingången på de trapetsoidformade husen och högarna ligger i den breda änden och att den fjärde likheten är att dessa ingångar vanligtvis är vända mot öst eller sydost.

Studerar vi långhögarna i Sydsckandinavien närmare är de vanligen orienterade i öst-västlig riktning, eller omkring denna huvudaxel (se figur 5). Det finns dock vissa regionala skillnader med den största variationen på Jylland där 40% faller utanför huvudaxeln. På Sjöland och öarna faller 25% utanför huvudaxeln och i Skåne 15%. Den större variationen på Jylland kan vara ett resultat av det betydligt större antalet långhögar där (Rudebeck 2006:16). Orienteringen på de tidigneolitiska husen tycks vara huvudsakligen densamma som långhögarna (figur 6).

Den femte punkten som Hodder vill framhäva är att det finns betydande utsmyckning av själva ingången. Långhögarna och passagegravarna har ofta stora fasader, med "horn" som pekar framåt från ingången, förgårdar och förrum. Det finns ofta spår efter ritualer och offer i förgården vilket ger en skillnad mellan det yttre, ingångsområdet med många artefakter, och den inte graven där väldigt få artefakter vanligtvis har fått åtfölja den döda. Ingången är ofta blockerad av stora stenblock, men kan lika gärna ha varit en "falsk" ingång, då den riktiga ingången kan ha legat i sidan på högen. Många av dessa typiska egenskaper återfinns också i långhusen i Centraleuropa. Vad vi kan beteckna som "horn" i den breda, östra delen av de trapetsoida långhusen finns t.ex. vid Inden-Lamersdorf, Zwenkau och Brzesc Kujawski och ett distinkt ingångsområde har identifierats vid Postoloprty och Biskupin. Bosättningslager har nästan överallt försvunnit vid senare tids landanvändning, men de sena Lengyel lokalerna vid Brzesc Kujawski och Biskupin i Polen har den högsta koncentrationen av avfallsgröpar nära ingången.

Vad gäller antalet stolpar i de skandinaviska långhögarnas fasader är underlaget tämligen magert. Medeltalet stolpar är störst på Jylland, därefter i Skåne och sist på Själland och öarna. Det är tre långhögar på Jylland (Barkær A och B, 12 respektive 8 stolpar, och Rude, 7 stolpar) som åstadkommer detta. Utesluter man dessa är 4 stolpar vanligast. Antalet stolpar i fasaden kan jämföras med linjebandskeramiska hus som hade 3-5 stolpar i bredd vid den kortsida som utgjorde en ingång. Fasaden kan tolkas som en efterlikning av ingången till dessa hus; en dörr genom vilken man gick in för att besöka nyligen döda släktingar. Dörren som skiljer öst från väst och rörelsen i östvästlig riktning kan ha associerats med kommunikation med förfäder (Rudebeck 2006:17). De tidigneolitiska och tidiga mellaneneolitiska långhusen har haft ingångar på bredsida, en kontrast mot långhögarnas formspråk. Rudebeck menar att även om husens orientering övervägande har varit kring den östvästliga huvudaxeln är det förmodligen långsökt att tolka den nordsydliga rörelsen in och ut ur husen som en betydelsebärande olikhet gentemot långhögarna. Däremot kan dörren in till det levande hushållet på långhusens bredsida mycket väl ha kontrasterats mot den (symboliska) dörren in till förfäderna på långhögarnas kortsida (a.a:17f).

Christopher Tilley menar att den bredaste delen på en långhög ofta ligger orienterad mot öst och att det var här de rituella aktiviteterna huvudsakligen tog plats (Tilley 1996:79).

Det finns tydliga bevis för att långhusen var uppdelade i tre olika delar, vilket till en viss del också kan ses i långhögarna. Man har länge vetat att linjebandskeramiska hus är uppdelade i tre sektioner även om den centrala delen kan förekomma på egen hand eller med bara en av de två kantsektionerna. I linje med den femte punkten är den tydligaste uppdelningen av de trapetsoida långhusen den som separerar rummet vid ingången eller entré området från den inre delen av huset. I många av långhusen förekommer en tydlig uppdelning efter en tredjedel av vägen in i huset, nära ingången. Långhögarna uppvisar ofta en liknande uppdelning då huvudgravkammaren ligger i den tredjedel av högen som är närmast ingången, eller ibland i den centrala tredjedelen vilket är vanligt i Skandinavien. Detta är den sjätte likhet mellan långhus och långhögar som Hodder kan urskilja.

Figur 5. Långhögarnas orientering i Skåne, på Själland och öarna och på Jylland (Rudebeck 2006).

Den sjunde likheten handlar om användningen av dekorationer och utsmyckning. Den rika dekorationen av gravar i västra Europa har länge varit av intresse för forskare, dekorationerna förekommer ofta på sido galleriernas sidor och tvärskepp och på träblockens ovansidor. Dessutom kan dekorationer återfinnas huvudsakligen kring ingångsområdet. Att man dekorerade långhus i Centraleuropa är dock inte lika välkänt eftersom strukturerna i trä och lera inte har bevarats och för att bosättningslager har förstörts. Lermodeller av hus har dock ofta dekorationer som liknar de som återfinns på linjebandskeramik. Dekorerade väggar förekommer vid Karanovo i sydöstra Europa och mönster som liknar de på keramik finns i hus från fjärde millenniet före Kristus i Ungern (Hodder 1992:57). Att det finns speciella band mellan dekorationer i gravar och den domesticerade kontexten kan också styrkas av de vanligt förekommande likheterna mellan de mönster som användes i gravarna och på vardagskeramiken, det fanns dock speciell keramik som användes i rituella och begravnings-sammanhang.

Figur 6. Orienteringen för 21 sydskanandinaviska långhus från tidigneolitisk och tidig mellaneneolitisk tid (Rudebeck 2006).

Den åttonde och sista punkten Hodder vill framhäva är att både långhus och långhögarna ofta associeras med diken som flankerar långsidorna, högarna kan i vissa fall även ha diken på bak- och/eller –framsidan. Grävda diken längs högarna är en vanlig förekomst i Storbritannien och Polen men är mindre vanliga i Skandinavien och norra Tyskland. Dessa diken kan förklaras med att de var funktionella då man behövde material till byggandet av husväggarna eller högarna, Hodder menar dock att detta inte är ett nödvändigt förhållande då man lika gärna kunde ha hämtat materialet från andra håll. Han menar att oavsett vilken anledning man hade till att konstruera dessa diken så visar de på en formell likhet mellan husen och högarna som föreslår att den ena typen av monument framkallade den andra. Det finns enligt honom i själva verket precisa likheter mellan diken i dessa båda fall. Båda är ofta oregelbundna i konturen och är ibland grävda som en serie av gropar som står i förbindelse med varandra.

Det finns dock kritik mot Hodders teori om att långhögarna skulle vara symboler för *domus*, speciellt om man studerar de skandinaviska långhögarna. Kritiken handlar om olika kategorier av beteende med hänvisning till de olika typer av resultat de skapar (där de ekonomiska beteendena är de som resulterade i produktionen och distributionen av de materiella behoven i livet, sociala beteenden återgav värderingarna och statusen hos specifika folkgrupper och så vidare), och om det är meningen att önskemål eller behov ska motivera en förändring i beteende så kan man se det som att motiveringarna för förändring kan ha påverkats på ett eller två sätt. I det första fallet svarar motivationen på ett direkt behov, medan det andra svarar på förändringar inom andra kategorier för beteende (Barrett 2006:411). Barrett menar att det är nonsens att försöka finna en orsak för att förklara systematiska förändringar. Detta kan hänföras till det analytiska beslutet att studera beteende system med utgångspunkt från att de representeras av de materiella kategorierna i det arkeologiska materialet. Barrett menar att varken sociala eller ekonomiska, och inte heller någon annan typ av funktionell följd av ett beteende, säger oss särskilt mycket om varför människor gjorde eller fortsatte att göra vissa saker. Människan måste äta, avla, och klargöra sin identitet, men detta bidrar inte mycket till att förklara de varierande och förändrade sätt på vilket dessa saker har blivit uppnådda genom historien. Vi kan relatera mycket av det material vi återfinner till vissa mekaniska processer men dessa allena kan inte hjälpa oss att förstå varför människan en gång i tiden anstiftade dessa processer från första början (a.a:413).

Hodder ser alltså att de linjebandskeramiska långhusen och långhögarna delar ett antal liknande uttryck; han menar att likheterna i form antyder en liknande betydelse, där monumentet representerar husens betydelse. Vänder man sig till det skandinaviska materialet finner man att Hodders argument inte alltid håller; husen uppvisar inte spår efter ett långt och omfattande bruk, utan har en kortare livstid i mindre enheter och det verkar inte ha funnits några grupperingar av hus som i den linjebandskeramiska traditionen. Hodder anser dock att det fortfarande finns en möjlighet att långhögarna kan vara symboler för *domus*; för det första tar han upp kriteriet med att högen är monumental, för det andra menar han att en högs rumsliga uppdelning motsvarar den rumsliga uppdelningen i ett hus, exempelvis aktiviteterna vid ingången och den utspridda keramiken, för det tredje argumenterar Hodder för att de skandinaviska långhögarna ofta är placerade inom det område som omgav själva boplatserna. Hodder anser alltså att de skandinaviska långhögarna är symboler för *domus* och att högen symboliserar en medveten manipulering av historiskt genererade krafter som hänger samman med omvandlingen och kontrollen av naturen. De som kritiserar Hodders uppfattning menar att om hans modell skall fungera krävs att det måste ha funnits en utbredd enhetlighet i tro och motivation genom norra och Västra Europa, en enhetlighet som måste ha sträckt sig till tiden före neolitikum. En sådan enhetlighet är svår att argumentera för och det skandinaviska materialet kan inte stödja hans teori. Om man ska se långhögarna som symboler för *domus*

måste man uppfatta området de existerar i som ett område inom vilket invånarna delade samma kulturella värderingar och identitet, vilket i sin tur skulle kräva ett enhetligt förflutet som hade skapat samma uppsättning av traditioner och processer. Något som vissa forskare ser som omöjligt (Andersson 2008).

Jag anser att alla de punkter Hodder ställer upp förefaller vara konkreta i en tolkningsmodell där linjebandskeramiska hus utgjort en modell för de tidigneolitiska långhögarna. Det finns som synes ett överhängande antal arkitektoniska likheter som inte kan vara en slump. Den första likheten Hodder vill framhäva är den formmässiga; där den trapetsoida formen på långhögarna anses ha sitt ursprung i de förfallna linjebandskeramiska husen. På ett eller annat sätt måste det ha funnits en slags kontinuitet som gick från husen till högarna. Både hus och högar är långsträckta men skiljer sig avsevärt i proportioner. Husen är ofta bredare i medeltal jämfört med högarna, de är alltså ”knubbigare”. Det är också vanligt förekommande att långhögarna är upp till två gånger så stora, gällande längd och bredd, som husen. Det kan dock vara värt att nämna att förhållandet mellan den maximala längden och bredden är liknande. Denna storleksmässiga skillnad skulle kunna bero på tillgången till byggnadsmaterial men jag anser att det förefaller mer troligt att det snarare beror på att högarna fick en mer symbolisk innebörd där de inte bara skulle fungera som grav utan också som ett slags manifest för kommunikationen mellan de döda och de levande.

Nästa punkt är ganska självklar och rör orienteringen, som huvudsakligen var densamma för långhus och långhögar; i öst-västlig riktning. Det som kan kännas lite vagt här är placeringen av ingången till husen och gravarna. Hodder menar att huvudingången till de trapetsoida husen ligger i slutet på den breda delen av dessa och att huvudgravkammaren och ingångsfasaden i långhögarna också ligger i denna del. Det som dock blir oklart är att det i vissa fall finns en annan (falsk) ingång på långhögarnas långsidor. Personligen anser jag att Rudebecks tolkning av dörren in till det ”levande” hushållet på långhusens bredsida som en kontrast mot den symboliska dörren in till förfäderna på långhögarnas kortsida skulle kunna vara sannolik. Denna aspekt ger ytterligare vikt till tolkningen av långhögar som representationer av långhus, där man inte bara ser till de funktionella likheterna utan också till mer symboliska och rituella tankar som kan ha legat till grund vid byggandet av långhögar. Vilket också är den enda nackdel jag kan se med Hodders tolkning; han ser bara till de yttre likheter som finns och lägger ingen vikt vid mentaliteten som fanns hos de neolitiska folkgrupper som uppfört dessa monument. Människorna blir på något sätt osynliga i hans tolkning. Långhögarna har varit komplexa strukturer vars ingående element och utformning förefaller att ha varierat, kanske betydligt mer än vad vi hittills har kunnat se. De långhögar som idag står att se är resultatet av många handlingar och tankar.

Rudebeck menar t.ex. att:

”Långhögarna innehåller flera rester efter s.k. kulthus och kan utifrån både form, innehåll och kulturellt sammanhang tolkas som ett materiellt uttryck för en huskult, möjligen i metaforisk mening, dvs. att vördnaden för eller dyrkan av den sociala gruppens ursprung, förfäder och/eller gudar kom till uttryck genom att vissa döda omgavs av en (ideal) husform” (Rudebeck 2006:19).

Den kritik som riktas mot Hodder angående hans tolkning av långhögar som representationer av *domus* anser jag vara befogad till en viss del men jag tror ändå på att det finns ett samband mellan de linjebandskeramiska långhusen och de tidigneolitiska långhögarna. Kritiken är dock befogad då människorna som levde i norra och västra Europa omöjligt kan ha haft samma

kulturella värderingar och tro, och att denna tro skulle sträcka sig tillbaka till tiden före neolitikum förefaller vara ännu mer osannolik. Ett stort problem i alla tolkningar är den kronologiska skillnaden mellan de sena Lengyel husen vid Brzesc Kujawski och långhögarna. Det skiljer åtskilliga hundra år mellan dessa och de äldsta långhögarna i området som t.ex. vid Sarnowo. Midgley jämför långhögarnas layout vid Sarnowo med arrangemanget av hus vid Brezc Kujawski och ser att dessa är lika. De två lokalerna ligger ca 15 km ifrån varandra och kan enligt henne ha varit samtida mot slutskedet av Brzesc Kujawski's ockupation (Midgley 2005:86). Gravhögarna vid Sarnowo är konstruerade på resterna efter tidiga TRB hus och det finns tolkningar som säger att de Kujaviska gravfälten var grundade efter modell av Lengyel boplatserna. Hon ser också att det finns likheter mellan långhögarna och långhusen men menar att ett hus endast var en komponent i en by, ett av många element som symboliserar familjer som går samman och bildar ett samhälle. Hon menar därför att långhöggravfältens betydelse inte ligger i att monumentalisera långhuset, utan i att monumentalisera hela förfädernas by. Det var hela samhället och inte det individuella hushållet som var viktigt och det var samhället som sådant som kom att bli symboliserat genom byggandet av långhögsgravfält. Vid tiden då man konstruerade långhögar i nord-västra Europa var de ursprungliga linjebandskeramiska byarna ett avläggset minne – symboler för de första böndernas ankomst till nya land. Det var denna symbol som överfördes från en husligsfär till en begravningsfär och blev det mest kraftfulla och bestående bidraget från LBK till den nya värld som de bidrog till att skapa (a.a:131f).

Givetvis är det så att det ligger någon form av gemensam idé bakom byggandet av långhögar men hur pass uniform den var över detta område är oklart. De likheter som faktiskt finns mellan långhusen och långhögarna är för mig omöjliga att gå ifrån, de är alldeles för många och för uppenbara för det. Jag tror inte på att det enbart var symboliseringen av hus som låg bakom vid byggandet av långhögar, flera andra faktorer har förmodligen också spelat in. Teorin om att långhögarna fungerade som territoriella markeringar och ett sätt att manifesteras sitt inflytande över sitt område förefaller också vara sannolik.

Vi kommer aldrig att få veta vad de första monumentbyggarna tänkte och trodde på och därför inte heller vilka symboliska handlingar detta monumentbyggande symboliserar. Vi kan bara se till de materiella uttryck som finns och genom dessa försöka nå fram till en teori.

7.3. Långhögar som representationer av monumentaliseringen av landskapet

För att få ett annat perspektiv på konstruerandet av långhögar vill jag ta upp en teori där landskapet som omgav de neolitiska människorna spelar en avgörande roll. Sett ur detta perspektiv har det tidigaste byggandet av ceremoniella monument vid neolitikums början kopplats ihop med de nya intryck man fick av en plats och en närmare identifiering mellan människor och speciella platser görs (Thomas 2001:177). Det är alltså den fenomenologiska aspekten som ligger till grund för denna teori; sättet på vilket människor förstår och upplever världen.

"Phenomenology is the study of the active engagement with the world by individuals exercising their capacity to make choices and impose meanings" (Cummings & Whittle 2004:11).

Fenomenologi involverar förståendet och beskrivningen av saker då de upplevs av någon eller några. Enligt Christopher Tilley handlar det om förhållandet mellan att vara och att vara-i-världen. Att vara-i-världen vilar i en process av objektifiering i vilken människorna

objektifierar världen genom att sätta sig själv vid sidan av den. Detta resulterar i skapandet av ett glapp; ett avstånd i rummet. Att vara mänsklig handlar om att skapa ett avstånd mellan individen och det som ligger bakom och att försöka överbrygga detta avstånd på ett flertal olika sätt – genom uppfattning (genom att se, höra och röra), fysiska aktioner och rörelser, känslor samt genom en medvetenhet om världen runt omkring (Tilley 1994:11f). Den fenomenologiska aspekten fokuserar mycket på förhållandet mellan plats och omgivning. Det man fokuserar på är sättet på vilket platser utgör rymd som centrum för mänsklig betydelse, där platsernas säregenheter manifesteras och uttrycks i de dagliga upplevelserna och medvetenheten hos människor. Man utgår här ifrån en inledande förutsättning som påstår att helheten och människans odelbara upplevelse av en plats, och den betydelsen, definierad i termer av struktur och medvetenhet är central i allt förstående av platser. Kännedom av en plats härrör från mänskliga upplevelser, känsla och tanke. Rymd är en mycket mer abstrakt konstruktion än platser. Den förser oss med situationskontexter för platser, men får sin innebörd från särskilda platser. Utan platser kan det inte finnas några rymder, platserna har den primära ontologiska betydelsen som centrum för kroppslig aktivitet, mänsklig betydelse och emotionella förbindelser. Betydelsen av en plats är grundad i existentiell eller upplevd medvetenhet av den.

För att öka förståelsen för hur Tilley arbetar med den fenomenologiska aspekten vill jag ta upp ett exempel på en plats där han använt sig av denna teori. Exemplet jag valt för att illustrera hur Tilley arbetar är Dorset Cursus som under tiden för sitt inledande bruk var ett av de två mest spektakulära monumenten i det neolitiska England. Själva monumentet består av två parallella banker med diken på utsidan som länkas samman vid de båda slutpunkterna. Dorset Cursus är direkt associerat med minst nio långhögar; två av dem är inkorporerade inom själva sträckningen av denna och sju av dem ligger i direkt rad i relation till monumentets ändpunkter eller, som i fallet med Gussage Cow Down, med en hög liggande intill. Av de 39 långhögar som finns i Cranborne Chase var sträckningen av Cursus synlig från åtminstone 14 av dem (36 %). Penbury Knoll, nedanför vilken Cursus startar, är synlig från alla utom åtta av högarna (80 %), och två i synnerhet framträdande högar (Gussage Down North och Martin Down South) är synliga från ett stort antal högar från vilka Cursus sträckningen inte kunde ses (figur 7). Inte mindre än 22 högar (57 %) ligger inom ett avstånd på 5 km från Dorset Cursus, och endast fyra ligger längre än en mil ifrån monumentet. Cursus sträckning är unik då den länkar samman par eller grupper av högar som inte ligger mer än några hundra meter isär vid Martin Down, Gussage Cow Down och Thickthorn Down (a.a:170ff).

Tilley menar att Dorset Cursus medvetet måste ha konstruerats för att länka samman det maximala antalet högar och även olika grupper med högar. Som jag nämnt tidigare vill Tilley visa på att varje monument har en partner och att de ofta är byggda två och två eller i grupper om flera monument. Det finns inget annat område i landskapet kring Cranborne Chase där så många högar och högar liggandes i par kan länkas samman. Ser man på dateringarna av de olika monumenten vid Dorset Cursus och själva monumentet i sig ser man att diken kring Cursus troligtvis konstruerades kring 2600 f.Kr. De dateringar man har tillgängliga från långhögarna kring monumentet ger en indikation på att de byggdes före, under och efter konstruktionen av Dorset Cursus på Cranborne Chase. Närvaron av den precisa uppställningen på rad av långhögar i relation till bankerna på Cursus och dess ändpunkter och införlivandet av två långhögar i själva monumentet pekar enligt Tilley på en i synnerhet nära relation mellan de två olika typerna av monument, och möjligen också en liknande rituell och begravningssymbolisk betydelse. I det första stadiet länkande Cursus samman långhögar som

redan fanns i landskapet, efterhand länkades nya högar till det, en pågående presentation av de förflutna (Tilley 1994:173).

Figur 7. Dorset Cursus och associerade långhögar.
MD: Martin Down; BB: Bottlebush Down; TD:
Thickthorn Down. A: Pentridge section of the Cursus;
B: Gussage section of the Cursus (Tilley 1994).

Tittar på man istället på långhögarna i området kring Avebury så verkar synligheten i landskapet och synligheten från en hög till en annan inte ha varit en viktig faktor i valet av deras placering (Pollard & Reynolds 2002:59). Långhögarna i detta område förekommer både i dalgångar, höjdlägen eller på sluttningar, ensamma eller i par. Många av långhögarna var lokaliserade till små röjningar i skogen vilket också medförde att de inte var så synliga. Om synlighet i landskapet inte var en viktig faktor i valet av platser för områdets långhögar, vilka andra kriterier kan då ha funnits? Pollard och Reynolds föreslår att man placerade långhögar i relation till en serie av territorier, där högarna ligger på gränserna till dessa snarare än i deras centrum (a.a:59). De menar att denna teori skulle förklara varför långhögarna är placerade i topografiskt varierande lägen, men också ganska jämnt fördelade över landskapet. Denna teori har cirkulerat ett bra tag bland forskarna kring neolitikum och grundades på en observation där etableringen av formella gravområden kopplades samman med att legitimera en grupp människors rätt att kontrollera särskilda resurser, i detta fall landområden. Denna teori är attraktiv och kan mycket väl ha giltighet, den behöver dock inte vara den enda förklaringen gällande valet av lokal för monument. Den låga befolkningstätheten under tidigneolitikum var långt under landskapets ”*carrying capacity*”, vilket medför att definiera territorier genom att bygga monument kan ha haft lika mycket att göra med en känslomässig koppling till ett specifikt område och inte primärt för att säkra ekonomiska resurser. Pollard och Reynolds ser vidare att långhögarnas roll som monument verkar vara ganska varierande, och att alla monument inte hade rollen som gravkammare eller markörer för mänskliga gravar i någon form. De menar att det på en lokal nivå var en viss plats specifika historiska associationer som ledde till dess förvandling genom monumentalisering (a.a:59).

Enligt denna teori placerades långhögar avsiktligt på platser som hade sett en äldre verksamhet och som sådana byggde de vidare på ett landskap som redan var fyllt av viktiga platser och lokaler, oavsett om det var naturliga landmärken eller platser som associerades med speciella händelser eller göromål. Att bygga monument på platser som hade en tidigare historia av användning var enligt Pollard och Reynolds inte en radikal avvikelse eller ”förändring i användningen”, utan fungerade helt enkelt för att hylla minnet av eller föreviga existerande mening associerade med dessa platser i landskapet. Att tala om långhögar enbart som territoriella markeringar ignorerar den stora kulturella betydelsen som är kopplad till platserna som monumenten är byggda på och ser endast på landskapet som en ekonomisk resurs (a.a:62).

Jag anser att Pollard och Reynold’s sätt att se på långhögar som monument med flera olika betydelser definitivt känns relevant. Jag tror att vi alla kan enas om att långhögar inte enbart hade en funktion för de tidigneolitiska människorna. En långhög kan till och med ha haft olika betydelser för olika individer, beroende på vad man förknippade just den platsen med. Det står dock klart att platsen man valde för byggandet av ett monument hade stor betydelse; det rör sig inte om slumpvis utvalda lokaler i landskapet. Att man tog hänsyn till en viss plats historia och att man på något sätt ville föreviga denna historia känns inte heller helt långsökt. Faktum är ju att de allra flesta långhögar är konstruerade ovanpå eller alldeles i närheten av

tidigare boplatser, tidigare kultiverat land och ibland även på äldre gravar. Denna företeelse kan enligt min mening inte vara en slump utan placeringen måste ha varit medveten och avsiktlig. Vicki Cummings och Alasdair Whittle menar exempelvis att platser såsom berg och sjöar var sammankopplade med ett i huvudsak mesolitiskt förstående av världen. Precis som människor kan platser i den neolitiska världen ha haft sina egna historier och biografier, de neolitiska människorna visste på något sätt, kanske genom en muntlig tradition, om dessa historier. Det kan mycket väl ha varit dessa historier och berättelser som, åtminstone delvis, människorna hänvisar till genom att bygga monumenten. Processen med att skapa ett monument och dess påföljande användning förstärkte också de minnen som var associerade med särskilda platser och landskap (Cummings & Whittle 2004:11ff). Det har också föreslagits att det var genom berättande som platser och landskapet fick sin betydelse. Berättande är en väsentlig del i att ge mening till landskapet och också i att förstå det förflutna.

En annan forskare som ansluter sig till idén om att landskapet bör definieras utifrån hur det uppfattas av de som lever i det är svensken Magnus Andersson. I sin bok ”Skapa plats i landskapet” från 2003 menar han att landskapet i ett alternativt synsätt betraktas som ett medium för handling, något som är involverat i agerandet. Snarare än att vara en bakgrund för mänskligt handlande har landskapet, en särskild innebörd i varje specifika kulturhistoriska sammanhang och därmed också en dynamisk, meningsbärande roll i samverkan med de människor som lever i detta. Vid sidan av – och som en del av – de ekologiska förutsättningarna är landskapet fyllt av sociala minnen och betydelser skapade genom tidigare generationers verksamheter. Han menar att landskapets innebörd beror på de som förnimmer och har erfarenhet av det men att landskapet inte är substantiellt i sig självt, utan får sin betydelse i relationerna som skapas mellan människor och platser. Kulturell och personlig identitet är knuten till olika platser som kan vara monument, mötesplatser, läger, bosättningar eller speciella naturformationer. Människorna rörde sig dock inte enbart inom bosättningarna eller vid monumenten, de ockuperade områden eller bygder, vilka fick integritet, struktur och symbolisk mening (Andersson 2003:38).

Andersson menar att det är genom platsernas förhållande till varandra som särskilda ”landskapsrum” existerade i människornas medvetande. Kunskap om geografin börjar vid platser och andra platser nås genom rummet och på så sätt skapas, genom människans rörelse, landskapsrum. Området som är relevant för en grupp av människor är därför betydligt större än lokalen eller platsen och det som är arkeologiskt observerbart. Om man vill förstå landskapets sociala konstruktion måste man relatera bosättningarnas spridning till megalitgravarna och offermiljöerna, genom att göra detta anser Andersson att man kan urskilja olika tidig- och mellanneolitiska landskapsrum.

Personligen anser jag att Tilley’s fenomenologiska aspekt och appliceringen av den som en helhetssyn på ett område med olika typer av monument känns synnerligen relevant. Det faktum att det var viktigt för den neolitiska människan att kunna se andra högar från varje hög och att det spelade en stor roll vid valet av lokalisering för många av dem känns viktigt och kan ge en förklaring till varför det faktiskt är så att de allra flesta långhögarna återfinns i par eller i mindre grupper. Det känns som ett rimligt antagande att valet av plats för ett monument styrdes av synligheten i landskapet. Då man kom till en ny plats var det givetvis intrycket av denna och den lokala topografin som var det första man möttes av och därmed har dessa faktorer också spelat in vid valet av plats för placeringen av ett monument. Det är ett faktum att de allra flesta långhögar är placerade på höjder, exempelvis åsar, varför det är så kan till en viss del förklaras med att man ville att de skulle synas över långa avstånd och att de kan även

kan ha fungerat som orienteringspunkter i landskapet. Att människan redan på den tiden hade en helhetssyn över sitt landskap i vilket hon kunde ställa sig utanför och verkligen se hur olika platser hör samman tycker jag däremot känns lite vagt.

Jag tror att den neolitiska människan var mer praktiskt lagd och att anledningen till att långhögar ofta placerades på åsar och utmed stigar och vägar kan ha varit ett sätt för dem att orientera sig i landskapet. Givetvis tror jag också att det fanns en mer symbolisk betydelse med konstruktionen av långhögar och att vissa platser förmodligen har en lång historia av användande och därmed också en kontinuitet. Den koppling som Tilley ser mellan den mesolitiska människan och byggandet av långhögar känns viktig. Många neolitiska monument är konstruerade på tidigare mesolitiska lokaler, och här tror även jag att det är förfäderna och deras kopplingar till vissa platser som haft en stor betydelse. Medan de mesolitiska människorna hade släktliga kopplingar mellan de levande och de forna populationerna som förkroppsligades i varandet i landskapet och ett känslomässigt fäste till vissa platser som man upprepade gånger återvände till under de säsongsmässiga förflyttningarna så var det inte förrän under neolitikum då förhållandet mellan människa och landskap förändrades som man började förkroppsliga denna koppling mellan levande och döda populationer. Släktskapets kraft och betydelse i landskapet kom att bli aktivt förstådd av individer och grupper genom konstruktionen och användandet av kammargravar och långhögar. Dessa monument tjänade som permanenta ankare i landskapet som visade på kopplingen mellan människa och land för första gången. Gravarna markerade ut benen för de döda förfäderna i landskapet, de gav en synlig närvaro av förfäderna, en större medvetenhet om att de fanns där.

Det man måste förstå när man vill arbeta med en fenomenologisk aspekt är att även om den viktigaste källan till att förstå ett förhistoriskt samhälle måste vara lämningarna efter den materiella kulturen är detta inte tillräckligt. Korrelationer mellan materiell kultur och mänskligt beteende antyder vad som händer men det är svårt att förstå orsakssammanhangen. Förklaringar till människans reaktioner på utmaningar från miljön, på tryck från grannfolk och på spänningar inom samhället måste delvis göras utifrån vad arkeologerna vet om mänsklig logik och mänskligt beslutsfattande. Man bör betrakta långhögar som resultatet av ideologiska värderingar och trosföreställningar i ömsesidigt samspel med ekonomiska och sociala mönster.

8. SAMMANFATTNING

Upptäckten av långhögar har varit en av de största utvecklingarna till förståendet av det tidiga neolitikum i Skandinavien och de är också den äldsta monumentala gravform som uppträder i norra Europa vid denna tid. Uppförandet av långhögar är ett fenomen som omfattar en period motsvarande den sista delen av det femte och början av det fjärde årtusendet f.Kr. Långhögarna är även det första exemplet på en gemensam idé kopplad till en monumental gravform. Långhögar är en fornlämningstyp som uppvisar variationer i konstruktion men också en betydande homogenitet i strukturen sett i relation till sitt stora spridningsområde och det är därför svårt med alltför vida generaliseringar. I de norra delarna av Kontinentaleuropa liksom Storbritannien har de varit kända i flera årtionden. I Sydsandinavien uppmärksammades de för ca 40 år sedan och under senare år har undersökningar påvisat ett betydande antal i Danmark. Fram tills nyligen har långhögar lyst med sin frånvaro i Sydsverige, eller ja, man har helt enkelt inte lagt märke till att de faktiskt finns.

I denna uppsats vill jag belysa det faktum att det faktiskt finns ett betydande antal långhögar i Skandinavien, och att dessa uppvisar ett flertal likheter med långhögar i de områden där de sedan länge varit kända. För att göra detta tar jag hjälp av ett antal teoretiska utgångspunkter kring den gemensamma idé som låg bakom byggandet av denna monumentala gravform som presenteras och analyseras. Den första teorin jag valt att fokusera på är Colin Renfrew's välkända teori om att långhögarna skulle ha fungerat som territoriella markeringar i landskapet, jag går sedan vidare med att analysera Ian Hodder's teori om att långhögarna skulle vara representationer av de kujaviska långhusen. Den tredje teorin jag presenterar i mitt arbete är Christopher Tilley's fenomenologiska aspekt där det är sättet på vilket människor upplever och förstår världen som är utgångspunkten. Här tas även det faktum att många av de tidigneolitiska långhögarna är konstruerade på forna mesolitiska lokaler upp. Dessa teorier återkommer jag till längre fram i mitt arbete där jag går in djupare på dem och analyserar dem.

Genom dessa teoretiska infallsvinklar går jag sedan vidare med att titta på långhögarnas geografiska utbredning och lokalisering. Spridningen på långhögar i Kontinentaleuropa är stor; från södra Skandinavien i norr till Moravien i söder, den sträcker sig västerut mot Normandie och djupt in i Frankrike, med långhögar nu framträdande längs med den Atlantiska fasaden där Kanalöarna formar en lämplig länk mellan de kontinentala och de Brittiska högarna. Inom detta spridningsområde utgör de monumentala gravfälten - sammansättningar av dussintals eller fler högar - en viktig visuell närvaro i periferin av den upplösta bandkeramiska världen. Även om långhögarna i de olika områdena uppvisar en stor variation gällande element som design, konstruktion och den rituella världen som tydligt reflekterar de naturliga och kulturella förhållanden i olika regioner, finns det vissa utmärkande drag som framhäver den Europeiska karaktären hos dessa monument. Varje område presenteras i ett eget delkapitel; de Kujaviska långhögarna, de Västpommerska långhögarna, de Nordtyska långhögarna, de Mecklenburgska långhögarna, de Franska långhögarna och de Sydskandinaviska långhögarna. Jag tar sedan min studie vidare genom att fokusera på generella och arkitektoniska drag hos långhögar i nord-västra Europa. När man jämför distributionen av långhögar i dessa sex olika huvudregioner ser man att det finns intressanta skillnader såväl som likheter. Vad jag vill ha fram med detta kapitel är att långhögar kan se ut på flera olika sätt men att det ändå finns vissa generella drag som är lika hos långhögarna i alla dessa områden. I det sista delkapitlet här beskrivs och diskuteras de sydskandinaviska långhögarna med fokus på de generella dragen och på variationerna i utformning, innehåll och datering. Förhoppningen är att denna sammanställning skall vara användbar som en utgångspunkt i samband med studier av föreställningsvärld och samhälle under tidigneolitisk tid.

Min diskussion fokuserar jag på långhögarnas sociala, rituella och kulturella innebörd. Jag går här tillbaks till mina teoretiska utgångspunkter. Syftet med detta arbete är lägga tyngdpunkten på att försöka ge en inblick i de olika sätt på vilka den neolitiska forskningsvärlden har sett på dessa monument och därmed visa på den komplexa världsbild som låg bakom byggandet av långhögarna. I detta kapitel avser jag att med ett kritiskt synsätt studera två av dessa teorier i närmare detalj och se hur pass applicerbara de är på de Skandinaviska långhögarna. Min första utgångspunkt är Richard Bradley's tolkningsmodell med de Linjebandskeramiska husen som utgångspunkt. Teorin om att långhögar skulle kunna vara representationer av de kujaviska långhusen är välkänd inom den neolitiska forskningsvärlden och flera framstående forskare har bidragit till att försöka legitimeras den. För att jobba vidare med denna teori har jag valt att studera Ian Hodder's teori närmare där han grundar sina argument i ett antal arkitektoniska likheter som finns mellan långhögarna och de linjebandskeramiska husen.

Även andra forskares synpunkter på denna teori presenteras för att få fram en så rimlig hypotes som möjligt. Uppsatsen går vidare med att jag analyserar min sista teoretiska utgångspunkt där det är Tilley's fenomenologiska aspekt som studeras. Här ses långhögarna som representationer av monumentaliseringen av landskapet. Sett ur detta perspektiv har det tidigaste byggandet av ceremoniella monument vid neolitikums början kopplats ihop med de nya intryck man fick av en plats och en närmare identifiering mellan människor och speciella platser görs.

Referenser

Andersen, S.H. & Johansen, E. 1992. An Early Neolithic Grave at Björnsholm. *Journal of Danish Archaeology* 5 1990.

Andersson, A-K. 2008. *Manus under arbete*. Kalmar.

Andersson, M. 2003. *Skapa plats i landskapet. Tidig- och mellanneolitiska samhällen utmed två västskånska dalgångar*. Acta Archaeologica Lundensia Series in 8°, No 42. Stockholm.

Ashbee, P. 1970. *The Earthen Long Barrow in Britain*. London:Dent.

Bakker, J. A. 1976. On the possibility of Reconstructing Roads from the TRB period. *BROB* 26.

Barret, J. 2006. *Material Culture, Humanity and the Beginnings of the Neolithic*.

Bogucki, P. 1988. *Forest Farmers and Stockherders: Early Agriculture and its Consequences in North-Central Europe*. Cambridge.

Bogucki, P. & Grygiel, R. 1993. Neolithic Sites in the Polish Lowlands: Research at Brześć Kujawski 1933 to 1984. I: Bogucki, P. (ed.). *Case Studies in European Prehistory*. Ann Arbor.

Bradley, R. 1998. *The Significance of Monuments. On the shaping of human experience in Neolithic and Bronze Age Europe*. London.

Bradley, R. 2007. Houses, bodies and tombs. I: Whittle, A. & Cummings, V (eds) *Going over. The Mesolithic-Neolithic Transition in North-West Europe*. British Academy (Oxford University Press).

Case, H. 1969. Neolithic explanations. *Antiquity* 43.

Childe, V.G. 1949. The Origin of Neolithic culture in northern Europe. *Antiquity* 23, 129-35.

Chmielewski, W. 1952. *Zagadnienie Grobowcow Kujawskich w. Swietle Ostatnich Badan*. Lodz.

Clark, G. 1980. *Mesolithic Prelude*. Edinburgh.

- Cummings, V. & Whittle, A. 2004. *Places of Special Virtue. Megaliths in the Neolithic Landscapes of Wales*. Oxford.
- Czerniak, L., Domanska, L., Kosko, A. & Prinke, D. 1991. The Funnel Beaker Culture in Kujawia I: Jankowska, D. (ed). *Die Trichterbecherkultur. Neue Forschungen und Hypothesen*. Poznan.
- Ebbesen, K. 1986. Megalithic graves in Schleswig-Holstein. *Acta Archaeologica* 55.
- Fischer, U. 1979. Europäischen Verbindungen der niedersächsischen Grossteingräber. I: Schirinig, H. (ed). *Grossteingräber in Niedersachsen*. Hannover.
- Gidlöf, K. 2006. Långhögarna och det ritualiserade rummet på Almhov- ett unikum? I: Anglert, M., Artursson, M. & Svanberg, F. (eds). *Kulthus och dödshus. Det ritualiserade rummets teori och praktik*.
- Glob, P.V. 1949. Barkaer, Danmarks aeldste landsby. *Fra Nationalmuseets Arbejdsmark* 1949, 5-16.
- Glob, P.V. 1975. De dödes lange huse. *Skalk* 1975/6.
- Hodder, I. 1992. *Theory and Practice in Archaeology*. London.
- Hodder, I. 1994. Architecture and meaning: The example of neolithic houses and tombs. I: Parker-Pearson, M. & Richards, C. (eds). *Architecture and order. Approaches to Social space*. London.
- Hoika, J. 1990. Megalithic graves in the Funnel Beaker culture in Schleswig-Holstein. *Przeglad Archeologiczny* 37.
- Jakobsson, B. 1986. "The Skogsdala Dolmen". A Long Dolmen beneath a Bronze Age burial mound at Skogsdala, South Sweden. *Meddelanden från Lunds Universitets Historiska Museum* 1985-86.
- Jankowska, D. 1980. *Kultura pucharow lekowatych na pomorzu srodkowym*. Poznan.
- Jankowska, D. 1990. *Spolecznosci strefy poludniowo*. Poznan.
- Jensen, J. 2001. *Danmarks Oldtid. Stenalder 13.000-2.000 f.Kr.*. Köpenhamn.
- Johansen, 1917. De aeldste dysser. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*.
- Kaul, F. 1988. Neolitiske gravanlaeg på Onsved Mark, Horns Herred, Sjælland. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1987.
- Kinnes, I. 1981. Dialogues with death. I: Chapman, R., Kinnes, I., & Randsborg, K. (red), *The Archaeology of Death*. Cambridge.
- Körner, G. & Laux, F. 1980. *Ein Königreich an dehr Luhe*. Luneburg.

- Larsson, L. 2002. Långhögar i Sydsverige: ?->!. I: Larsson, L. (red), *Monumentala gravformer i det äldsta bondesamhället*. Lund.
- Laux, F. 1979. Die Grossteingräber im nordöstlichen Niedersachsen. I: Schirinig, H. (ed) *Grossteingräber in Niedersachsen*. Hildesheim.
- Liversage, D. 1981. Neolithic Monuments at Lindebjerg, Northwest Zealand. *Acta Archaeologica* 51 1980.
- Liversage, D. 1992. *Barkær. Long Barrows and Settlements*. Arkæologiske Studier IX. Köpenhamn.
- Madsen, T. 1979. Earthen Long Barrows and Timber Structures: Aspects of the Early Neolithic Mortuary Practice in Denmark. *Proceedings of the Prehistoric Society* 45.
- Madsen, T. & Petersen, J.E. 1984. Tidlig-neolitiska anlaeg ved Mosegården. Regionale og kronologiska forskelle i tidligneolitikum. *Kuml* 1982-83.
- Marshall, A. 1981. Environmental adaption and structural design in axiallypitched longhouses from Neolithic Europe. *World Archaeology* 13, 101-121.
- Midgley, M. 1985. *The Origin and Function of the Earthen Long Barrows of Northern Europe*. British Archaeological reports International Series 259. Oxford
- Midgley, M. 2005. *The Monumental Cemeteries of Prehistoric Europe*. Tempus. Stroud
- Montelius, O. 1899. *Der Orient und Europa*.
- Pollard, J. & Reynolds, A. 2002. *Avebury – The biography of a landscape*. Gloucestershire.
- Powell, T.G.E., Concoran, J.X.W.P., Lynch, F. & Scott, J.G. 1969. *Megalithic Enquiries in the West of Britain*, Liverpool.
- Reed, R.C. 1974. Earthen Long Barrows: a new perspective. *Archaeological Journal* 131, 33-57.
- Renfrew, C. 1984. *Approaches to social archaeology*. Oxford.
- Rudebeck, E. & Ödman, K. 2000. *Kristineberg: En gravplats under 4500 år*. Stadsantikvariska avdelningen kultur Malmö.
- Rudebeck, E. 2002. a. En tidigneolitisk långhög i Kristineberg. I: Larsson, L. (red), *Monumentala gravformer i det äldsta bondesamhället*. Lund.
- Rudebeck, E. 2002. b. Likt och olik i de sydsandinaviska långhögarna. I: Larsson, L. (red), *Monumentala gravformer i det äldsta bondesamhället*. Lund.
- Rudebeck, E. 2006. Kulthus och huskult-aspekter på de tidigneolitiska långhögarna I: Anglert, M, Artursson, M & Svanberg, F (eds). *Kulthus och dödshus. Det ritualiserade rummets teori och praktik*.

- Rybicka, M. 1995. *Przemiany kulturowe i osadnicze w III tys. Przed. Chr. Na Kujawach*. Łódź.
- Rzepecki, S. 2004. *Spoleczności środkowoneolitycznej kultury pucharów lejkowatych na Kujawach*. Poznań.
- Rönne, P. 1979. Høj over høj. *Skalk* 1979/5.
- Scarre, C. 2007. Changing places: monuments and the Neolithic transition in western France. *Proceedings of the British Academy* 144.
- Schuldt, E. 1972. *Die mecklenburgischen Megalithgräber*. Berlin.
- Skaarup, J. 1975. *Stengade I*. Rudkøbing.
- Sprockhoff, E. 1938. *Die nordische Megalithkultur*. Berlin.
- Sturup, B. 1966. En jordgrav fra tidlig-neolitisk tid. *Kuml* 1965.
- Thomas, J. 2001. *Understanding the Neolithic*. London.
- Thorvildsen, 1941. Dyssetidens gravfund i Danmark. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*.
- Tilley, C. 1994. *A Phenomenology of Landscape. Places, paths and monuments*. Oxford.
- Tilley, C. 1996. *An Ethnography of the Neolithic. Early Prehistoric Societies in Southern Scandinavia*. Cambridge.
- Whittle, A. 1977. *The Earlier Neolithic of Southern England and its Continental Background*. Oxford: British Archaeological Reports Supplementary Series 35.
- Whittle, A. 1996. *Europe in the Neolithic. The creation of new worlds*. Cambridge.